

II RIIGIKOGU

10. istungjärk. Protokoll nr. 314 (12)

1926. a.

II Riigikogu koosolek 28. jaanuaril 1926. a.
kell 10 homm.

Kokku on tulnud 90 Riigikogu liiget.

Valitsuse looshis: Riigivanem **J. Teemant**, rahaminister **L. Sepp**, siseminister **K. Einbund**, välisminister **A. Piip**, sõjaminister **J. Soots**, töö-hoolekandeminister **Chr. Kaarna**, haridusminister **J. Lattik**, kaubandus-tööstusminister **E. Veberman**, kohtuminister **T. Kalbus**, riigisekretäär **K. Terras**.

Päevakord:

1. O. Gustavson'i küsimine põllutööministrile riigi rendimail asuvate popside maaga varustamise kohta.

2. Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele usuõpetuse korraldamise kohta koolides.

3. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

4. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, J. Vain'i ja A. Jõeäär'i arupärimise peale riigistatud Joala mõisa peale obligatsioonilaenu tegemise asjus.

5. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul O. Gustavson'i, J. Vain'i, E. Jonas'e ja J. Tiks'i arupärimise peale alevite osavõttust kõrvaldamise kohta maakonnanõukogude valimistelt.

6. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul E. Jonas'e, A. Jõeäär'i, O. Gustavson'i ja J. Piiskar'i arupärimise peale Rannu maatöölise seltsi sulgumise kohta.

7. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale end. Hummul mõisa omaniku metsalangi raiumiseks lubaandmise asjas.

8. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale rahaliikumise korraldamiseks maksvakstunnustatud juhtnõõride mitteteostamise asjas.

9. Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldusseadus — II lugemisel.

10. Üüriseaduse muutmise ja ärakaotamise seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**, vahepeal abiesimees **A. Jürman**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**, vahepeal abisekretäär **L. Raudkepp**.

Koosolek algab kell 10.20 min.

1. Päevakorra täiendamine. Juhataja **A. Rei**: Avan Riigikogu koosoleku Rkl. Voiman'i poolt on tehtud kirjalik ettepanek, võtta päevakorda esimeseks punktiks komisjonide täiendavad valimised. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud, — seega on päevakord kindlaks määratud.

2. Komisjonide täiendavad valimised. Rkl. Voiman'i poolt on järgmine ettepanek tehtud Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel: 1) valida Riigikogu valimise, rahvahääletamise ja rahvaalgatamise õiguse seaduse muutmise seaduse komisjoni rkl. Jonas'e asemele rkl. Brock; 2) üldkomisjoni rkl. Voiman'i asemele rkl. Peterson; 3) üldkomisjoni rkl. Eilman'i asemele rkl. Saavo; 4) riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seaduse komisjoni rkl. Kärner'i asemele rkl. Ulk. Lahus hääletamist ei nõuta. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on nimetatud Riigikogu liikmed vastavatesse komisjonidesse valitud.

3. Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma erakorraline teadaanne. **L. Johanson** (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Neil päevil selgus Eesti pangas kuritegevus, mis kodanikkude keskel põhjendatud ärevust tekitab, aga ka varju heidab

Eesti pangas kui emissiooni-pangas valitsevale korrale ja asjaajamisele. Sellesse kuritegevusesse on segatud peale tuntud ärimeeste ka mõni endine minister ja ministri abi. On loomulik, kui rahvaesitus ennast õigustatuks loeb ootama, et rahaminister temale annaks erakorraliselt seletust sellest järjekorralisest kuriteost,

aga ka tingimustest, mis võimaldasid sarnase ülepeakasvava korrupsiooni.

See on seda enam tarvilik, et Eesti riigielus üks väärnähtus ja kuritegu järgneb teisele, nii et kodanikkudel tunne jääb, otsekui oleksid nad ümber piiratud omakasupüüdlikkudest ja ahnetest kelmidest, kes alalõpmata oma käed sirutavad riigi ja rahva vara järele, selle järele edasi püüdes seltskonnas ja liikudes seal, ning tegutsedes kui ausad ja usaldusväärilised inimesed.

Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühm nõuab, et rahaminister esineks seletusega, kus ta ka ütleks, kas on lootusi, et sarnased väärnähtused kaovad või vähemalt vähenevad.

4. O. Gustavson'i küsimine põllutöoministrile riigi rendimail asuvate popside maaga varustamise kohta. **O. Gustavson** (stp) (loeb):

1. Kuidas on sündinud läinud aastal riigi rendimail asuvate popsikohtade siin-seal alustatud korraldamine — kas kindlate juhtnõotide järgi või juhuslikult?

2. Kui kindlate juhtnõotide järgi, siis — millise normaalseks tunnustatud maanormi alusel?

3. Kui juhuslikult, siis — millal mõtleb põllutöominister maksma panna kindlad juhtnõõrid riigi rendimail asuvate popsikohtade korraldamiseks?

5. Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Vabariigi Valitsusele usuõpetuse korraldamise kohta koolides. (Arupärimise-ettepaneku tekst:

7. mai 1920. a. „Avalikkude algkoolide seaduse“ („Riigi Teataja“ nr. 75/76 — 1920. a.) § 2. ja 7. detsembri 1922. a. „Avalikkude keskkoolide seaduse“ („Riigi Teataja“ nr. 155/156 — 1922. a.) § 3. põhjal olid algkool ning keskkool

usuõpetuseta. „Avalikkude keskkoolide seaduse“ § 31. märkus lausub pealegi: „Valitavate ja mitesunduslike õppeainete hulka, mille kulud kannab kooli ülalpidaja, ei kuulu usuõpetus. Selle õpetamiseks võib kooli ülalpidaja kooli ruume lubada“.

Rahvahääletamise korras 17., 18. ja 19. veebruaril 1923. a. muudeti 2. mai 1920. a. „Avalikkude algkoolide seadust“ nõnda, et § 2-sest kustutati sõnad „ilma usuõpetuseta“ ja § 35-dale lisati ligi, et algkoolis õpetatakse ka usuõpetust, ning et (uue märkuse järgi) „usuõpetus õpetajaile ja õpilastele vabatahtlik õppeaine.“

12. juuli 1923. a. „Avalikkude keskkoolide seaduse muutmise seadusega („Riigi Teataja“

nr. 97/98 — 1923. a.) kustutati „Avalikkude keskkoolide seaduse“ § 3-das sõnad „ja ilma usuõpetuseta“ ja § 31. märkus ning lisati § 28-le juurde uue lõikena „Usuõpetus on koolile sunduslik õppeaine, õpetajaile ning õpilastele aga vabatahtlik.“

Sellest peaks olema päris selge, et maksvate seaduste järgi on usuõpetus alg- ja keskkoolis õppeaine, mis vabatahtlik nii õpetajaile kui õpilastele ja mida ei esimestele ega teistele peale sundida ei tohiks. Aga hoolimata sellest kipub haridusministeerium seda vabatahtlikku õppeainet käsutama kui sunduslikku, tehes selle pealegi domineerivaks teiste sunduslike õppeainete hulgas. Rääkimata sellest, et usuõpetuse õpetamise järelevalvamiseks on pandud ametisse eriline haridusnõunik, kes oma hiljutise ringkirjaga koolidele piiblite muretsemise suhtes en gros üldist üllatust äratanud, on algusest peale katsutud teha enam kui raskeks nii õpilaste kui õpetajate vabanemine usuõpetusest.

Selle asemele, et usuõpetuse suhtes tunnustada tavalikku vabatahtlikkude õppeainete suhtes praktiseeritavat korda: soovist ühe või teise vabatahtliku õppeaine tundidest osa võtta, teatab õpilase vanem või hooldaja või õpilane ise koolijuhatajale, tegi haridusministeerium oma ringkirjaga 27. oktoobrist 1923. a. nr. 24.843 korralduse, et kõik lastevanemad on kohustatud lapse kooli vastuvõtmisel teatama, kas laps soovib usuõpetust või mitte. See teadaanne maksab nõnda kaua, kunni vanem kirjalikult teatab, et ta oma otsuse on muutnud. Viimasel korral vabaneb õpilane usuõpetuse tundidest järgmise semestri algusest. Mitmed koolivalitsused kohtadel on sellest korraldusest aru saanud nõnda, et on vabastatud usuõpetusest ainult need õpilased, kelle vanemad või hooldajad on esinenud teadaandega, et nad oma lastele usuõpetuse tunde ei soovi.

Nii on Pärnu maakonna koolivalitsus oma ringkirjaga 17. sept. 1925. a. nr. 12 usuõpetuse suhtes pannud maksma järgmise korra: „1. Usuõpetuse õppimisest vabastatakse ainult need õpilased, kes toovad koolijuhatajale oma vanemate ehk seaduslike hooldajate kirjaliku teadaande selle üle, et nemad ei soovi lasta õpetada oma lastele usuõpetust. 2. Usuõpetuse õppimisest vabastatute kohta seatakse kokku sellekohane nimekiri, millele lisatakse juurde lastevanemate kirjalikud teadaanded, ja hoitakse alal kooli arhiivis. 3. Punkt 1. tähendatud teadaanded loetakse maksvaks ainult ühe õppeaasta kohta, ja neid tuleb nõuda iga õppeaasta algul nii esimest korda koolituluult kui ka läinud õppeaastal usuõpetust mitteõppinult.“

Ei ole kuulda olnud, et haridusministeerium oleks astunud samme selle ilmselt seadusvastase korralduse tühistamiseks. Samuti ei tee haridusministeerium midagi nende õpetajate kaitseks, keda kohalikud koolivalitsused kipuvad kimbutama nende passiivsuse pärast usuõpetuse kooli sisseviimisel. Otse vastuoksa: haridusministeerium ise õhutab seesuguste ketserliste õpetajate liistule tõmbamist.

Samuti peaks selge olema, et neid õpilasi, kes usuõpetuse tunde võtta ei soovi, selle eest mõnitada ega pilgata ei tohiks. Aga ometi tehtakse seda mitmel pool.

Leides, et maksvate seaduste põhjal usuõpetus on vabatahtlik õppeaine, mida ei õpetajaile ega õpilastele peale sundida ei tohi, pöörab Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühm Vabariigi Valitsuse poole järgmise arupärimisega:

1) Kas on Vabariigi Valitsusel teada ülal kirjeldatud tõsiasjad?

2) Kui ja, siis — mis kavatseb Vabariigi Valitsus ette võtta selleks, et usuõpetuse kui vabatahtliku õppeaine õpetamine koolides sünniks maksvate seaduste alusel ega oleks tegelekult sunduslik ei õpilastele ega õpetajaile? Tallinnas, 26. jaanuaril 1926. a.

Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma nimel:

Oskar Gustavson.

E. Jonas.

A. Metusala.“)

O. Gustavson (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Lugupeetud uus haridusminister Jaan Lattik on ajalehtede esitajaile äsjantud jutuaajamises teinud teatavaks oma hariduspoliitika põhijooned ja suuna. Kahjuks on ta seejuures jätnud hoopis käsitamata küsimuse, mis tänapäeva hariduspoliitikas ähvardab saada sesooni lööknumbriks — usuõpetuse küsimuse. Valitsuse deklaratsioonis on härra haridusminister peale muu lasknud tugevalt rõhutada, et hingelise kasvatuse peale eriti rõhku pannakse. (H. Anniko, krst: Õigus!) Oli loota, et härra haridusminister oma jutuaajamises seda hingeasja lähemalt kommenteerib. Aga seda ei sündinud. Lugupeetud härra haridusminister näib nähtavasti eeldavat, et tema sennine reputatsioon ses mainitud suhtes teeb tarbetuks igasugused kommentaarid. Ta näitas pooldavat põhimõtet: mitte sõnad, vaid teod. Kuid need teod sunnivadki meid võtma sõna käesolevas arupärimises. Lugupeetud härra uus haridusminister on lasknud oma kristliku parema käe kirjutada härra Lattik'u ajaraamatu esilehele kaks kuldset sõna: Piibel ja Uus-Testament. Need peavad olema nähtavasti see valaskalapaar, kes peab kandma seda

hingeasja, millest kõneleb valitsuse deklaratsioon. Meie seisame ees usuõpetuse aktiivsema ajajärgu, kus Jüri Annusson'i auväärt vaim neelatakse nagu Joonas kala kõhtu. (J. Luur, krst: Kas Teie Jonas või?) Aga meie kõik peame ometi konstateerima, et seda usuõpetuse head asja ja Jumala andi juba ennegi oli enam, kui praegumaksvad seadused seda lubavad.

Tõepoolest, kui jälgida praegumaksvaid seadusi, siis leiame järgmist: 7. mai 1920. a. „Avalikkude algkoolide seaduse“ („Riigi Teataja“ nr. 75/76 — 1920. a.) § 2. ja 7. detsembri 1922. a. „Avalikkude keskkoolide seaduse“ („Riigi Teataja“ nr. 155/156 — 1922. a.) § 3. põhjal olid algkool ning keskkool usuõpetuseta. „Avalikkude keskkoolide seaduse“ § 31. märkus lausus pealegi: „Valitavate ja mittesunduslike õppeainete hulka, mille kulud kannab kooli ülalpidaja, ei kuulu usuõpetus. Selle õpetamiseks võib kooli ülalpidaja kooli ruume lubada“. Härra Luur'gi vist tõendab: See oli ilmalik kool kõige puhtamal kujul. (J. Luur, krst: Mis asi, ma ei kuulnud?) Kirikus ei peeta teistkorda jutlust neile, kes tukuivad, ja ma arvan, et seda ei tarvitse Riigikoguski teha.

See oli piltlikult öeldes: Tööerakonna paradüüs enne patulangemist. (H. Anniko, krst: Aga kirikus räägitakse valjemalt ja selgemalt. — K. Tonkman, põl: Aga kellamees lööb kella nii, et kõik kuulevad.)

Aastal 1922 hakkas ennast liigutama kristlik rahvaerakond ning võrgutama rahvast keelatud usuõunaga: võta ja söö vabalt, ning sinu silmad lähevad lahti ning sa saad tundma head ja kurja. (H. Anniko, krst: Kas Teie silmad lahti ei ole läinud.) I Riigikogu lõi tagasi kristlaste ataaki, ning siis läks asi rahvahääletamisele, kus 17., 18. ja 19. veebruaril 1923. a. 2-se mai 1920. a. „Avalikkude algkoolide seadus“ muudeti nõnda, et § 2-st kustutati sõnad „ilma usuõpetuseta“ ja § 35-le ligi lisati, et algkoolis õpetatakse ka usuõpetust ning sama paragrahvi uue märkuse järgi: „Usuõpetus on õpetajaile ning õpilastele vabatahtlik õppeaine“. (L. Raudkepp, krst: Mis Teie veel tahate?) See oli kristlaste suurim võit, mis nad saavutanud meie poliitilises elus. (H. Anniko, krst: See on rahva püha tahtmine.) See on seda enam tähelepanu vääri, et need härrad kristlased rahvahääletamist rakendades, enda poolt kõik tegid selleks, et oma ettepanekut läbi kukutada. On otse jalustrabav see lohakus ja räpakus, millega need härrad oma ettepaneku kokku potsisid. Võtke vaid kätte ja lugege 1923. a. „Riigi Teatajas“ seda seadusandluse kurioo-

sumit, mis algab peale sõnadega: „Alla kirjutatud Eesti vabariigi . . . ^{linna} ^{alevi} ^{valla} hääleõiguslikud kodanikud nõuavad riigi põhiseaduse § 31. põhjal rahvaalgatamise korras, et algkooli seadus, vastu võetud Asutava Kogu poolt 2. mail 1920. a. järgmiselt muudetakse:“

Härra Päts, toleaeagne Riigikogu esimees, katsus küll seda kurioosumit kuidagi omalt poolt klanida, mis võiks, ei saanud aga temagi muud teha, kui tõmbas „Kabala“ maha ja pani selle asemele punktiiri. (J. Luur, krst: See on kurioosum, mis Teie praegu räägite.) See oli kõik, mis härra Päts jaksas heaks teha. Peab imestama, et sama härra Päts, kes mõni kuu või mõni nädal hiljem maksuva valimiseaduse tõlgitsemisel oli enam kui pedant ja otse üllatas oma sääskedekurnamisega, tol ajal vabalt alla neelas niisugused jämedad kaamelid kristlaste ettepanekus. Kristlased panevad ette muuta „Algkoolide seadust“. Sarnast seadust pole meil üldse olemas, vaid on „Avalikkude algkoolide seadus“. Kristlased panevad ette muuta 2. mai 1920. a. seadust. Sarnast seadust pole üldse, vaid on 7. mai seadus. Aga veel rohkem, — nad panevad ette oma ettepaneku teises osas järgmist: „§ 35-s, kus seisab: „Algkoolis õpetatakse järgmiseid õppeaineid: 1) kodulugu, 2) emakeelt, jne. juurde lisada: järgmisi õppeaineid: 1) kodulugu, 2) emakeelt, 3) usuõpetust“ jne. Ettepaneku põhjal oleks siis tulnud § 35. algus redigeerida järgmiselt: „Algkoolis õpetatakse järgmisi õppeaineid: 1) kodulugu, 2) emakeelt, jne.“ kunni lõpuni ja siis uuesti: „järgmisi õppeaineid: 1) kodulugu, 2) emakeelt, 3) usuõpetust“.

Ma arvan, härrad, segasemalt ja hullemalt ei saa ühtki seaduse parandust redigeerida, kui härrad kristlased seda tol korral tegid. Teie näete, lihtsalt võimatu redaktsioon: niihästi sisult kui vormilt käsitab asju, mida seaduses üldse ei ole. Vormiliselt on see sarnane, mis vaevalt küll vastuvõetav. Ma olen päris kindlasti veendunud: oleksid tol ajal sotsialistid pahemalt poolt tulnud sarnase võimatu redaktsiooniga mõne teise küsimuse suhtes, siis oleks härra Konstantin Päts, toleaeagne Riigikogu esimees, neile ilma pikema jututa näidanud tee paberikorvi. (J. Luur, krst: Päris õigus!) Vaadake, härra Luur'gi leiab, et see õige on. Aga siin mängisid rahvahääletamise keeltele südamesõbrad kristlased, — kuidas sa saad siis olla nende suhtes pedant. (H. Anniko, krst: Meid on terve rahvas toetanud, härra Gustavson. — J. Vain, stp: Rahvas sai kaks sedelit — ühe peal — „poolt“, teise peal — „vastu“). Pidi selle segase asja võtma nii, nagu ta oli

tol korral ette pandud, sest tetta polnud enam midagi. Seda rohkem, et põllumeeste meelest oli ülim aeg koju saata I Riigikogu ja lasta kokku tulla II Riigikogu. See poliitiline tegur mõjutas toimepandud rahvahääletamist kahtlemata kaugelt enam, kui kristlaste usuõpetuse segane vesi. Oma otsetut saamatust ning põllumeeste poliitilist abi ei tohiks härrad kristlased unustada. 1923. a. rahvahääletamise tulemusi on härrad kristlased alati üle hinnanud, nad on sellega uhkustanud igal juhtumisel.

Veebruarikuu rahvahääletamise otsekohe- ne tulemus oli, et II Riigikogus juba I istungjärgul härrad kristlased tulid ettepanekuga, muuta ka avalikkude keskkoolide seadust. Nende ettepaneku põhjal kustutati nimelt „avalikkude keskkoolide seaduse“ § 3. sõnad: „ja ilma usuõpetuseta“ ja § 31. märkus ning lisati § 28. juurde uue lõikena: „Usuõpetus on koolidele sunduslik õppeaine, õpetajaile ning õpilastele aga vabatahtlik“. (L. Raudkepp, krst: Aga „vabatahtlik“ on teile vastuvõetav.) Sellejuures ei jõudnud kristlased küllalt hoobelda ristirahva rõhuva enamuse vankumata tahtega, mis rahvahääletamisel väljendudes nende kirikupoliitikat kooli suhtes täies ulatuses olla heaks kiitnud. Tuli tol ajal ainult imestada seda, et härrad kristlased ei katsunud teha usuõpetust keskkoolides sunduslikuks, vaid leppisid ainult sellega, et usuõpetus keskkoolis tehti vabatahtlikuks õppeaineks ega ei korraldanud selle asja sooritamiseks uut rahvahääletamist. Nähtavasti kartsid nad, et liig suur tükk suu lõhki ajab, ning leppisid sellepärast selle varblasega, kes peos, ja jätsid varese katusel rahule. Seda rohkem, et neil kindel lootus oli vabatahtlikku õppeainet hakata käsitama ja kasutama sundusliku õppeainena. Võtame kokku ja konstateerime: nii rahvahääletamise korras muudetud avalikkude algkoolide seaduse kui II Riigikogus muudetud avalikkude keskkoolide seaduse järgi on usuõpetus vabatahtlik õppeaine nii õpetajaile kui õpilastele.

Sellepärast ei saa olla juttugi sellest, nagu peaks just see vabatahtlik õppeaine olema lemmik-õppeaine ning väärima erilist tähelepanu. Maksvate seaduste järgi on see vaid teisejärgu õppeaine, nagu iga vabatahtlik sundusliku kõrval. (Vahelhüüe paremalt tiival.) Kahtlemata tuleb sunduslikku õppeainet alati võtta esimesejärgu ning mittesunduslikku teisejärgu õppeainena. (J. Luur, krst: Mis teha, kui mõnel inimesel mõistus puudub.) Ma arvan, et iga normaal inimese mõistus peab võima sellest aru saada, aga kui mõnel inimesel, näiteks Teil mõistus üles ütleb, härra Luur, siis ei saa ma sinna midagi parata. Tundub selle-

pärast ebaloogilisena ning dissonantsina, kui kristlik rahvaerakond otsekohe pärast rahvahääletamist hakkas nõudma — usuõpetuse järelvalve teostamiseks seatagu ametisse eriline haridusnõunik, kes kuuluks pastorite peresse. Meie kõik mäletame tolleaegseid intriige ning keerdkäike ühenduses saueriaadiga. Härrade kristlaste südamesoov teostus alles siis, kui armas Jumal neile lõpuks ometi kätte andis mitte ainult haridusnõuniku, vaid haridusministri koha. Alles uus haridusminister professor ja pastor Rahamägi võis siis usaldada usuõpetuse õrna asja pastor Jürgensoni kogenenud kättesse. (H. Anniko, krst: Jah, üks väga väga lugupeetud isik, kes rahva heaks väga palju on ära teinud.)

Vaatleme lähemalt, kuidas see õrn taim on kosunud ja kasvanud. Juba 1923. aastal pandi haridusministeeriumi 27. oktoobri ringkirjaga nr. 24843 maksuma kord, mille järgi tähendatud ringkirja punkt 4. põhjal „õpilaste osavõtmise usuõpetuse tundidest otsustavad kunni 18 eluaastani lastevanemad või hoolekandjad, pärast 18 eluaastat õpilased ise. Kooli vastuvõtmisel teatab lapsevanem sellekohasel küsimuslehel, kas ta soovib, et õpilane usuõpetuse tundidest osa võtab või mitte. See teadaanne maksab nõnda kaua, kunni vanem kirjalikult teatab, et ta oma otsuse on muutnud. Viimasel korral vabaneb õpilane usuõpetuse tundidest järgmise semestri alguses. Õpilane, kes usuõpetuse tundidest osa võtab, on kohustatud seda korralikult tegema, nagu see iga teise õppetunni kohta maksab.“ Punkt 7. loeme: „Õpetajaile on keelatud koolis õpilaste hulgas oma usutunnistuse kasuks kihutustööd teha, teistest usutunnistustest halvaks pidavalt kõneleda ja usulisi kombeid mõnitada. Õpetaja kohus on õpilaste üksteisest arusaamist ja usulist sallivust äratada ja kasvatada.“

Tähendatud ringkirjas äratav kõigepealt võõrastust see, et kõik lastevanemad lapse kooli vastuvõtmisel teatama peavad, kas nad soovivad oma lastele usuõpetuse tunde anda lasta või mitte.

Loomulik kord oleks ju see, — nagu iga vabatahtliku õppeaine juures, — : kes teatud vabatahtlikku õppeainet soovib võtta, teatab sellest koolile, kes aga midagi ei teata, see loetakse loomulikult mittesoovijaks. Nõnda on meil ja mujal alati talitatud. Aga siin on miskipärast küsimus asetatud laiemale ja kategoorilisemale alusele. Samuti on veidi kahtlane nõue, et usuõpetusest keelduva teate puhul õpilane usuõpetuse tundidest vabaneb alles järgmise semestri algusest. Oletame, et kohe juba 1-sel nädalal pärast semestri algust keegi lastevanematest teatab: ma ei soovi oma lapsele usuõpetuse tunde enam anda

lasta, aga see laps peab nädalate või kuude kaupa vastu oma ja vastu vanema tahtmist usuõpetust edasi õppima. Ma küsiks in Teilt, härra Raudkepp, kui õpetajalt või kooliõpetajalt: kas on see normaalne või mitte.

Ma loen loomulikuks selle, et õpilane vabaneb usuõpetuse tundidest otsekohe, kui vastav teadaanne lastevanema või hooldaja poolt on tehtud. Et otsekohene loobumine tehniliselt raskusi teeks, on vaevalt küll usutav.

Kõike kokku võttes: mõistlikul käsitamisel ei oleks selle ringkirja põhjal suuremat kurja siiski teha saadud.

Aga asi muutus kohe, kui keskkohas puhuma pääsesid kristlikumad tuuled. Siis võidi vabalt tähendatud ringkirja tõlgitsemata hakata nõnda, et on vabastatud ainult need lapsed, kelle vanemad ei ole kirjalikult teatanud, et nad oma lastele ei soovi anda lasta usuõpetuse tunde. Nii siis: kes midagi ei teata, see soovib, ja tema lapse suhtes on usuõpetus sunduslik õppeaine. See on aga kogu küsimuse peapeale pööramine. Maksivate seaduste põhjal — ma rõhutan seda veel kord — on usuõpetus vabatahtlik õppeaine. Ja mis sellest järgneb? Aga endastmõistetavalt see, et igaüks, kes soovib usuõpetuse tunde oma lapsele anda, sellest loomulikult peab teatama. Kes aga ühte või teist õppeainet ei soovi, see loomulikult ei teata mitte midagi. (L. Raudkepp, krst: Siis teatagu mõlemad.) Minu meelest on see ainukene mõeldav ja loomulik kord praeguste maksivate seaduste põhjal.

Kui aga vabastamise küsimust praktiliselt käsitada tahetakse lähtudes diametraalselt vastupidisest vaatevinklist, siis ei tähenda see midagi muud kui katset usuõpetust tegelikult teha sunduslikuks õppeaineks ja õpilastel võimalikult raskendada vabanemist usuõpetuse õppimiskohustusest. (H. Anniko, krst: Kas see on sunduslik, kui vanematelt küsitakse järele, kas nad soovivad või mitte.) Härra Anniko, ma soovitaksin Teile käia sama mõistuse järgi, mis Teile teistele soovitate. (H. Anniko, krst: Minu mõistus saab küll sellest aru, aga Teile mõistus mitte.)

Ja kui kaugele siin juletakse minna, näitab kõige kujukamalt korraldus, mis läinud õppeaasta algul on maksuma pandud Pärnumaal. Pärnu maakonna koolivalitsuse ringkirjade kogus nr. 12, 17. septembrist 1925. aastast on usuõpetuse asi korraldatud järgmiselt: „§ 103. Usuõpetuse õppimisest vabastamise asjus. — On ette tulnud juhtumisi, kus lastevanemate ringist on esinetud süüdistustega koolijuhatajate vastu, nagu oleneks usuõpetuse puudu-

mine või sellest vähene osavõtmine teatavates koolides koolijuhataja puudulikkudest korraldustest.

Omalt poolt on ka koolivalitsus märganud sel alal mõnesuguseid puudusi.

Tahtes kõrvaldada usuõpetusest osavõtmise alal ettetulnud väärnähtusi ja nende järelalusena õpetajate ja lastevanemate vahel tekkida võivaid arusaamatusi, ning silmas pidades asjaolu, et laste suur enamus osa võtab usuõpetusest, paneb maakonna koolivalitsus alates 1925./26. õppeaastast sel alal maksma järgmise ühtlase korra kõigi koolide kohta.

1. Usuõpetuse õppimisest vabastatakse ainult need õpilased, kes toovad koolijuhatajale oma vanemate või seaduslikkude hooldejate kirjaliku teadaande selle üle, et nemad ei soovi lasta õpetada oma lastele usuõpetust. (L. Raudkepp, krst: Kas see on raske?)

2. Usuõpetuse õppimisest vabastatute kohta seatakse kokku sellekohane nimekiri, millele lisatakse juurde lastevanemate kirjalikud teadaanded ja hoitakse alal kooli arhiivis.

3. Punkt 1-ses tähendatud teadaanded loetakse maksvaks ainult ühe õppeaasta kohta ja neid tuleb nõuda iga õppeaasta algul nii esimest korda kooli tulnuilt kui ka läinud õppeaastal usuõpetust mitteõppinuit.

Ma julgen kinnitada, et see maksmapandud korraldus on lausa määruste ja seaduste vastane.

Sissejuhatavas osas põhjendatakse maksmapandud korda sellega, et laste suur enamus osa võtvat usuõpetusest. Härra Anniko ja härra Luur tõendavad: kui enamus tahab, siis ei tarvitse seadusest hoolida. (H. Anniko, krst: Seda võib ainult härra Gustavson välja lugeda.) Ei, ma jätan sarnased asjad härrade Anniko'de ja teiste teha.

Selles ringkirjas öeldakse selge sõnaga: usuõpetusest on vabad ainult need õpilased, kelle vanemad või hooldajad on esitanud vastava kirjaliku teadaande... (H. Anniko, krst: See on üks väga korralik koolivalitsus.) ...usuõpetuse õppimisest vabastatute kohta seatakse kokku sellekohane nimekiri, millele lisatakse juurde lastevanemate kirjalikud teadaanded ja hoitakse alal kooli arhiivis. Et kui tuleb härra koolinõunik ning leiab mõne õpilase, kes usuõpetust ei õpi, et ta siis võiks paganate nimekirja põhjal kontrollida, kas nende paganate paberid kõik korras ja kas need vaesed patused on õigustatud usuõpetuse tunde mitte võtma.

Punkt 3. põhjal loetakse usuõpetusest keeldumise teadaanne maksvaks ainult ühe õppeaasta kohta ja kuulub uuendamisele iga õppeaasta algul. Haridusministeeriumi 1923. a. ringkirjast loeme aga selge sõnaga, et teatud teadaanne maksev on niikaua, kunni lapse-

vanem ei ole vastupidist teadaannet teinud. Ma küsiks inüid, härrad Raudkepp ja Anniko, kuidas on see kooskõlas ministeeriumi eeskirjaga, mille järgi usuõpetusest vabastamise soov peab maksma kunni lapse kooliaja lõpuni. (H. Anniko, krst: Võib olla on lapsevanemal teisel aastal teistsugused mõtted?) Härra Anniko, Teie olete küll auväärt aastates, aga Teie ei ole ometi nõnda vana, et mitte taibata: maakonna koolivalitsus oma ringkirjaga ei saa muuta haridusministeeriumi määrusi.

Ma küsiks in härra haridusministrilt, millega on seletatav, et haridusministeerium siamaani näib pigistavat kinni mitte ühe, vaid mõlemad silmad selle ilmselt seadusvastase ringkirja suhtes. Siin ei saa oletada muud, kui et haridusminister nähtavasti päris heameelega jälgib ja isegi ergutab sarnaseid virku koolivalitsusi, nagu härra Anniko Pärnu maakonna koolivalitsust iseloomustas. Haridusministeeriumile näib väga meeldivat seesugune suur aktiivsus usuõpetuse asjus. Haridusministeerium ei näi küsivat sellest, kas sarnane agarus mahub maksvate seaduste ja määruste raamidesse, või ulatab ta nendest üle. (Vahelhüüe H. Anniko, krst poolt.) Härra Anniko ütleb juba koha peal, et tähtis ei olla mitte see koor, vaid see ivake koore sees.

Sarnane on õhkkond. Nõnda vaadatakse haridusministeeriumi poolt usuõpetuse korraldamise peale kohtadel, ja päris loomulik siis, et kohtadel usuõpetuse korraldamine peab sündima erilistes tingimustes ja teisiti, — ma rõhutan veel kord, — kui seda nõuavad maksvad seadused ja määrused. Mitmes maakonnas, näiteks Pärnumaal, peetakse teravalt silmas, just nagu ketsereid kõiki neid õpetajaid ja eriti koolijuhatajaid, kes ei ole suutnud oma koolis sisse seada usuõpetust. (H. Anniko, krst: Kas on Teil selleks andmeid?) Mul on teada juhus, kus kohaliku omavalitsuse erilise ettekirjutuse põhjal pandi toime väga energilise juurdlus ühe koolijuhataja suhtes sellepärast, et tema koolist puudus usuõpetuse õpetamine. Selle peale vaadati kui mingisuguse riikliku kuriteo peale, Sellele põhipatule kraabiti veel juurde üht ja teist otsitud süüdistust, ning lugu lõppes sellega, et kooliõpetaja nüüd hoopis ametist on vabastatud. Ma arvan: maksvad seadused peaksid garanteerima igale õpetajale selle iseenesestmõistetava õiguse, et teda ei tohita kõrvaldada kui kõlbmata õpetajat sellepärast, kui koolis ei leidunud viisteistkümmend usuõpetuse tunde võtta soovijat.

Samuti peaks olema iseenesest mõistetav, et neid paganaid ja vaeseid patuseid, kelle kohta Pärnu maakonnas peetakse kindlaid

arhiivis alalhoitavaid nimekirju, koolis taga ei kiusataks sellepärast, et nad usuõpetust ei võta. (H. Anniko, krst: Ei ole taga kiusatud. Teil ei ole andmeid.) Minule on tähendatud mitmete lastevanemate poolt nii linnades, kui maal, et usuõpetust mitteõpivaid lapsi koolis taga kiusatakse. Mulle kõneles üks Riigikogu liige, kuidas tema poeg mitmel korral koju tulnud, silmad nutetud: mind pilgatakse ja mõnitatakse koolis sellepärast, et ma usuõpetust ei võta. Ma arvan seda Riigikogu liiget rohkem usaldada võivat, kui härra Anniko't, kes kõiki asju ilmas vaatab kristliku prilli läbi ja selle järgi otsustab. (J. Luur, krst: Seda ei tohi olla, kus kohal see on olnud?) Härra Luur, kui koolivalitsus pealegi juhtub töötama käsikäes sarnase koolinõunikuga, nagu aastat paar tagasi Virumaa põhjapoolses raioonis õnnetuseks oli, siis on päris kindel, et seadustest midagi ei hoolita, vaid et nende peale demonstreerivalt vilistatakse. Teie teate isegi, kuidas Teie oma tegevust kooskõlastasite maksvate seaduste ja määrustega. Sellepärast on parem, härra Luur, kui meie sellest küsimusest üldse ei kõneleks.

Sarnane mõnitamine ja laste pilkelauaks tegemine on minu arvates seda lubamatum, et haridusministeeriumi ringkiri otsekohe kohustab kõiki õpetajaid levitama usulikkus sallivust ja üksteisest arusaamist. Üksteisest arusaamine ja usulikkuse sallivus, samuti ka uskmatuse sallivus ei väljendu ometi selles, kui õpilasi sellepärast mõnitatakse, et nad usuõpetuse tundidest osa ei võta. (L. Raudkepp, krst: Seda ei tohi olla. H. Anniko, krst: Ilma põhjenduseta sõnad.) Siin peab haridusministeerium kindla käega maksma panema korra, et sarnaseid asju koolis ei tohiks sündida. Kui tõepoolest leidub mõni kooliõpetaja või koolijuhataja, kes sellepärast katsub mõnda õpilast liistu peale tõmmata, siis tuleb nendele härradele meelde tuletada, mis nende kohus on maksvate seaduste ja määruste järgi. (J. Luur, krst: Tooge üks konkreetne näide ette. H. Anniko, krst hüüab midagi vahele.) Härra Anniko, mina loodan, et läbirääkimised käesoleva arupärimise kohta vististi tulevad. Sellepärast oleks palju praktilisem ja otstarbekohasem, kui Teie oma kaitseva vaimu välja valaksite mitte ainult vahelhüüetes, vaid kõnetoolilt. (H. Anniko, krst: Ei või vaikida!) Ma kardan aga, et läbirääkimiste tulles härra Anniko suu vett täis kukub.

Lõpuks ei saa jätta tähendamata, et ka palvetundide korraldamine on väga küsitava ja kahtlase värvi omandanud viimasel ajal.

Teil ei ole vist ka mitte saladus, et meie koolides tänapäev nõutakse: kõik õpilased võtku osa hommikustest palvetundidest, selle peale vaatamata, kas nad usuõpetust õpivad või mitte. (H. Anniko, krst: Ei ole niisugust korraldust! L. Raudkepp, krst: Ainult neile, kes usuõpetust võtavad!) Kõigis koolides on teatud ringkirja põhjal see korraldus minu teada vist aasta tagasi maksuma pandud, ja et siin koolijuhatajad tihtipeale tahavad olla paavstlikumad, kui haridusminister paavst ise, siis komandeeritakse kõik õpilased hommikustest palvetundidest osa võtma. (H. Anniko, krst: Härra Gustavson, Teie võiksite oma tööd ka palvega alata!) Härra Anniko, ma soovitaksin Teile silmas pidada, et esikätt kirikupäeval palvega mitte ainult ei algataks, vaid palvevaimus rohkem tööd ja vähem „jumala häält“ kontsadega tehtaks. (H. Anniko, krst: Soome parlament algab oma tööd palvega.)

Ühtlasi ei saa jätta tähendamata, et suurem osa nende palvetundide pidajaist on luteriusu vaimulikud või köstrid ja et hommikused palvetunnid alatakse enamalt jaolt luteriusu lauludega. Just nagu oleks meil üksainus usk, — luteriusk, — valitsev usk, mille kombed ja viisid igalpool maksku. Selle tõsiasi peale on tähelepanu juhtinud oma teistkordses märgukirjas lugupeetud Kreeka-apostliku usu metropoliit Aleksander, rõhutades, et imelikul kombel õppekavad ja kogu usuõpetuse rakendamise on omandanud luteriusu usutunnistuse ilme. Luteriusu vaimulikud käsivad usuõpetust mitte interkonfessionaalsest seisukohast, vaid katsuvad sellele anda oma usutunnistuse värvingu. (H. Anniko, krst: Kas Teie ei tea seda, et lõvi-osa meil rahvast on luteriusku!) Härra Anniko meelest on kõik täitsa korras, meil luterlastel on enamus ja mis tarvitseb siis luteri härraskirik küsida sellest, et peale tema on veel mingi apostliku-õigeusu kirik, — meie võime vilistada viimase peale: küll meie pastorid teavad, mis ristirahva hingele tarvis läheb. Härra Luur on sedasama vaimu. Ja see ongi vaim ja viis, mille vastu mina küllalt ei jõua siit kohalt vaielda. Sest see vaim — ma kordan seda veel kord — ei klapi üldse meie maksvate seadustega. Neis on öeldud selge sõnaga, et meie ei tohi ühe usuõpetuse õpetamist peale sundida kõigile õpilastele. (H. Anniko, krst: Ei sunni peale!) Härra Anniko, Teie mõttekäiku on väga ränk jälgida. Siinsamas rõhutate, et luterlased on enamuses ja võivad teha ning teevadki, mis tahavad, aga praegu jälle tõendate: keegi ei sunni midagi peale.

Need on asjad, milliste peale haridusministeerium peaks juhtima oma erilist tähelepanu. Ta peaks hoolitsema selle eest, et meil niihästi algkoolides kui keskkoolides pääseks maksvusele seadustes ja määrustes kindlasti fikseeritud kord. Usuõpetus on vabatahtlik õppeaine ja seda kellelegi kunstlikult peale sundida ei või. Ei tohi lubada ka seda, et evangeeliumi-luteri usutunnistus niihästi õppekavades kui ka usuõpetuse tegelikus rakedamisena katsub ennast peremehena maksma panna.

Haridusministeerium peaks kindlasti keelavalt vahele astuma, kui tahetakse hommikutest palvetundidest sundida osa võtma kõiki õpilasi, sellest küsimata, kas nad usuõpetuse tunde võtavad või mitte.

Ma võiksin sellega lõpetada. Aga lubatagu veel juhtida Riigikogu liikmete tähelepanu ühe pärlile peale, mille kohta juba tähendasin, et see on nagu kuldkiiri selle ajaraamatu esilhel, mille juhatab sisse meie hariduspoliitikas lugupeetud haridusminister Jaan Lattik. Härra Jaan Lattik'u valitsuse päevade algul on härra haridusnõunik, kes on erilise misjoniga pandud valvama Eesti kooli, eriti aga usuõpetamise üle, läkitanud kõigile koolinõunikkudele, samuti riigikoolide juhatajale järgmise ringkirjalise „käsu“:

„E. V.

Ärakiri.

Haridusministeerium

Haridusnõunik

Koolinõunikkudele.

8. jaanuaril 1926. a.

Nr. 251.

(Ärakiri riigikoolide juhatajaile.)

Tallinn.

Usuõpetuse õppekava algkoolidele näeb ette Piibliraamatu eriti Uue Seaduse, tarvitamist algkooli viiendas ja kuuendas klassis. Vana Seaduse asemele soovitatakse küll mõnda piiblitlugemikku. Et aga Eesti keeles piiblitlugemikke ilmunud, ei ole, tuleb ikkagi terve Piibliga arvestada.“

(H. Anniko, krst: Millal on see ringkiri välja saadetud?) Kaheksandal jaanuaril 1926. a. (H. Anniko, krst: See on kahju, et see ringkiri on hiljaks jäänud, see oleks pidanud 2 aastat varem olema.) Tähendab, Teie olete 2 aastat oma Jaan Lattik'uga hiljaks jäänud, aga see ei ole mitte minu, vaid Teie endi süü.

„Töö edu ja tagajärgede mõttes tuleb tingimata tarvilikuks pidada, et õppekavas

antud juhtnõõrid mitte paberile ei jääks, vaid et nad täitmist leiaks. See ei tähenda siin mitte raamatu kooli toomist tuupimise otstarbel, vaid allikate kasutamise võimaldamist, vastavalt uue kooli põhimõttele.

Soovitav oleks, et igal õpilasel oma Uus-Testament oleks, Piibliga on teine lugu. Teda niisugusena laste kätte anda ei saa. Tema kasutamine sündigu tundidel, õpetaja juhatusel. Et seda võimaldada, tuleb väga soovitavaks pidada, kui iga 6-kl. algkooli ja keskkooli raamatukogus 10—15 Piibli eksemplaari leiduks, kust õpilased andmeid tunnis kasutamiseks saada võivad, iga 2 õpilase kohta üks eksemplar. Sarnast korraldust on mõned koolid oma algatusel läbi viinud.

Tallinnas asuv Briti ja väljamaa piibliseltsi ladu, Rataskaevu tän. nr. 4, on valmis koolidele ja õpilastele raamatu hinna suhtes vastu tulema, kui raamatuid suuremal arvul võetakse (25% ja võib olla, veel rohkem hinnalaandust). Sealt võib saada raamatuid järgmise hinnaga: Uued-Testamendid à 55—75 marka, Piibliraamatud à 125 marka. Need hinnad ei ole mitte üsna täpsed. Loota võib, et nad eriti Testamentide suhtes veel natuke madalamatena osutuvad.

Palun sellest koolidele edasi teatada.

Haridusnõunik: F. Jürgenson.

Sekretäär A. Madison.

Alguskirjaga õige: Sekretäär (allkiri).“

(J. Luur, krst: Kas nõunik on teisi raamatuid soovitanud?)

Ma arvan, selle ringkirjaga on juba vastus antud: teistest raamatutest ei leia Teie siit midagi. Siin soovitatakse soojalt vaid kaht kandevalaskala — Piiblit ja Uut-Testamenti, millistele siitpeale tuleb rajada meie hariduspoliitika. Härra Lattik tähendas mulle eraviisil, — siin ei olewat mitte midagi katki. Haridusnõunikud olevat ka enne raamatuid soovitanud. See soovitus ei kohustavat kedagi. Ma ei saa sarnase interpretatsiooniga leppida. Antud puhul kirjutab haridusnõunik ametlikult koolinõunikkudele, mitte ainult selleks, et ringkirja lugeda ja mappi magama panna, vaid — täitmiseks. Kui koolinõunik omakorda selle ringkirja on edasi teatanud, siis on see kohustav koolijuhatajaile, kes siit peavad tegema vastavad järeldused. Ringkirjas on ju ette nähtud isegi arv, kui palju igas koolis peab Piibleid ja Uus-Testamente olema. Ma ei ole kunagi kuulnud, et mõne soovitatava raamatu suhtes haridusnõunik oleks tulnud ja nõudnud: nii- ja niipalju eksemplare peate

oma koolile soetama. On lepitud seega, et on jäetud kooli enda otsustada, kui palju tema ühte või teist soovitatud raamatut kooli raamatukokku soetada tahab. Nii on asi vormilisest küljest.

Kui aga tulla ringkirja sisu juurde, siis läheb asi veelgi raskemaks haridusministeeriumile. (Haridusminister J. Lattik: Ärge Teie minu pärast kunagi mures olge!) Ma tean juba, Teie tulete siia ja lausute: Riigikogu liikmed, makske ministrile palku ja pidage suud, muud midagi.

Haridusnõunik põhjendab Piibli ja Uus-Testamendi ostmise tarvet seega, et meil veel puuduvad usuõpetuse lugemik. Härrad kristlased, ma paneksin teile päris tõsiselt südame peale, — katsuge ometi kord nii kaugele jõuda, et see etteheitev põhjendus kord ära langeks. Teie olete 1923. aastast saadik sõitnud ratsa rahvahääletamise ja selle tagajärgede seljas. Aga palju parem oleks olnud usuõpetusele, kui teie selle asemel, et tähendatud tagajärgedega uhkustada, oleksite kirjutanud ühe mõistliku lugemiku usuõpetuse käsitamiseks koolides. Teid on ju nõnda palju ülikooli haridusega mehi, teie enda arvates väga tarku mehi, kes just kui Jumalast on loodud sulge vedama. Aga imelikul kombel ei ole Jumala vaim tulnud mitte ühegi peale teie seast: teie olete jäänud enne kui pärast umbahtraks. Nüüd peab siis tulema haridusnõunik ja hädast voorust tehes soovitama ühte väga roppu raamatut — piiblit, millise suhtes haridusnõunik ise hoiatab kooli juhatajaid: ärge teie Jumala pärast piiblit laste kätte andke, see ei ole mänguasi lastele. Noh kujutage nüüd endale ette: koolile soovitatakse 10—15 eksemplaari sarnast raamatut, mida tuleb hoida laste eest kui tule eest. Ainult õppetunni ajal võib lüüa lahti teatud leheküljed ja lugeda sealt oma südame kosutuseks, aga kui tund lõppenud, siis olgu esimene mure — see kardetav ja ropp raamat kappi panna, ühe või isegi kahe luku taha. Teie seast on ju ka mõned lastekasvatajad ja kooliõpetajad olnud ning teavad väga hästi, kuidas sarnane salapärane asi laste peale mõjub. Selle üheks tagajärjeks on see, et poisid iga hinna eest katsuvad seda roppu raamatut kodust kätte saada, et lugeda just neid lehekülgi, mida klassis lugeda ei saa. Ma pean küll tunnistama, et härra haridusnõunikul täielik õigus on: Piibel on kahtlemata sarnane raamat, mida tuleb hoida iga alaalalise eest kui tuld laste eest. Seda raamatut ei tohi laste kätte anda. Kui see nõnda on, siis küsiks ma, missuguse õiguse põhjal võidakse tulla ja nõuda, et igal koolil peaks olema seda tuliraamatut 10 kuni 15 eksemplaari? (L. Raudkepp, krst:

Et ei oleks tarvis kanda kodunt kooli — liig suur raamat.)

Meie teame, kui kehvalt praegu koolid on varustatud õppevahenditega. Meil on haridusministeerium maksma pannud sunduslike õppevahendite nimekirja: iga algkool peab need ja need õppevahendid soetama. Teie võite aga minna ja pea igas maakonnas leida koole, kus muud õppevahendit ei ole kui klassitahvel. Vallad on praeguse maksusüsteemi juures asetatud sedavõrd piinlikku ja väljapääsemata seisukorda, et nad ei jaksa koole vastavate õppevahenditega ja raamatutega varustada. Mul oli võimalus läinud aastal silmitseda Pärnu maakonna koolivalitsuse aruannet. Samuti oli mul võimalus kuulda Lääne maakonna haridusosakonna aruannet 1924. aasta tegevuse kohta. Ja mis seal öeldakse? Aga seda, et suurem osa meie koole on sarnased, kus mingisuguseid õppevahendeid ei ole. Ja selle asemel, et tulla ja katsuda ergutada koole soetama õppevahendeid ja asutama raamatukogusid, tullakse ja nõutakse: olge nõnda lahke, andke välja à 125 marka 10—15 piiblit eest. Mina küsiks, kust siis koolivalitsused ja koolijuhatajad need summad peavad võtma. Siin tahetakse raha raisata ainult ühe raamatu peale, mida võib lugeda ainult teatud tundidel klassis, muidu on see surnud kapitaal, mis enne Luther'it, öeldakse, ahelatega seinas küljes kinni olevat olnud. Mina arvan, sarnane nõue on kõike muud kui mõistlik.

Samuti soovitatakse igale õpilasele Testamenti. Härra haridusminister peaks vist kuulnud olema, et meil on suur osa lapsi, kellel puudub isegi koolilugemik ja kellel ei ole nii palju võimalust, et endale aabitsat või lugemikku soetada. Tänavu aasta on see võimalus vist veel rohkem kokku kuivanud, sest teatavasti on haridusministeeriumi vastuvaidlemisest hoolimata, kustutatud see 15 miljonit marka, mida meil traditsiooniliselt anti iga aasta kehvade õpilaste toetamiseks. See summa on tänavu maha tõmmatud, nii et tänapäev kahtlemata veel rohkem on neid lapsi, kes endile isegi krihvli, sulge ega kirjutusraamatut osta ei saa. Tulge siis ja nõudke selle lapse käest, et ta peaks endale ostma Testamenti. Üks parempoolne härra lahkus praegu saalist tähendades, et Uus-Testament võib täita aabitsa aset. Mina olen härra Lattik'ust veel sedavõrd heas arvamises, ma ei suuda uskuda: ta võiks tagasi tuua need ajad, mis olid aastat 50 tagasi, kus tõepoolest Piibel oli peamiseks raamatuks, mida koolis loeti. Nõnda halvas arvamises mina härra Lattik'ust ometi ei ole. (J. Vain, stp: See on endine koolinõunik härra Luur.) Ma võin praegu ainult kaks kätt kokku panna ja

jumalat tänada selle eest, et ta ei ole lasknud haridusministriks saada härra Johan Luur'i. Sest siis, kui see härra ühe aasta oleks püsinud haridusministeeriumi eesotsas, oleks karta olnud, et koolidest oleksid välja roogitud kõik raamatud peale Piibli ja Testamendi.

Kõik need asjad, mida meie arupärimine puudutab, on sedavõrd tähtsad, et nad Riigikogus arutamisele peaksid tulema, et võimaldada praegusele haridusministrile härra Latik'ule tulla ja öelda, missugune on tema seisukoht neis küsimustes. Ma olen veendunud, et härra Luur ja härra Anniko oma tõekspidamistega on jäänud hiljaks. Need oleksid vast kuidagi kõlbanud aastat 30—40 tagasi. Aga tänapäeva hariduspoliitika ei tarvitse nendega tõesti mitte arvestada. Varem sündides ja varem neid oma ideaale hariduspoliitika suhtes teostades, oleksid need mehed võib olla tsaari- ja kirikuvõimu ajal meie koolipoliitikas tunnustatud suurused olnud. Nüüd aga on nende aeg lõpulikult möödas.

Ma panen ette käesolev arupärimine vastu võtta.

Juhataja **A. Rei**: Hääletamise motiivide kohta on sõna rkl. Baranin'il.

P. Baranin (vn): Русская фракция поддержит пред'явленный запрос. Не потому, конечно, что она против закона божия, а потому, что она также недовольна теми методами, которые применяются при преподавании сего предмета. Поддерживая запрос, мы желаем выслушать мнение министра народного просвещения и узнать о его планах на будущее: что предполагается сделать в этом направлении.

Juhataja **A. Rei**: Rkl. Luur on küsinud sõna faktiliseks märkuseks, kuid kodukorra § 86. põhjal ei ole mul võimalik sõna faktiliseks märkuseks anda. (K. Virma, stp: Hääletage vastuvõtmise poolt, siis tulevad läbirääkimised!) (Hääletatakse.) Poolt on antud 27 häält, seega on arupärimine vastu võetud.

Enne järgmise päevakorra-punkti juurde minemist on sõna härra rahaministril erakorraliseks teadaandeks.

6. Rahaminister L. Sepp'a erakorraline teadaanne.

Rahaminister L. Sepp: Väga austatud härrad Riigikogu liikmed! Härra Johanson'i erakorralise küsimuse puhul tulemuste suhtes, mis Eesti panga kassa revideerimisel ilmsiks tulid, on mul au järgmist tea-

tada: panga kassat on revideeritud järgmiselt: 31. detsembril on revideerimist toimetanud panga nõukogu. Panga nõukogus on erirevisjoni toimkond, millesse kuuluvad härrad Jürman, Strandman, Virma ja August Tohver. See toimkond ühes kogu nõukoguga on revideerinud panga kassat 31. detsembril ja on leidnud, et summad täpselt kohal on olnud. Eelmine revisjon sellest oli 31. oktoobril läinud aastal, pärast seda, kui endine president ametist lahkus ja uus panga üle võttis. See revideerimine oli samuti nõukogu revisjoni toimkonna poolt, kus jälle leiti summad kohal olevat. Ja üks põhjalikumatest revideerimistest oli maikuul läinud aastal riigikontrolli poolt, ja nagu eisel valitsuse koosolekul riigikontrolli teatas, olevat tema mingisuguseid kahtlasi andmeid saanud, mille põhjal tema olla õige kiirelt revideerimise ettevõtmist nii poole tunni jooksul korraldanud. Kuid ka see revideerimine, mis pikemat aega kestis, näitas, et summad kõik kohal. Siiski jaanuarikuul tekkisid uuesti kuuldused, mis puutusid panga juhatuse kõrvu, nagu laenaks peakassapidaja Roosman mõnele inimesele raha välja. Ja et lõppu teha nendele kuuldustele ja selgust saada korraldati läinud laupäeva õhtul uus erakorraline revisjon panga juhatuse poolt, mida panga kõrgemad ametnikud juhtisid. Laupäeva õhtul ei selgunud veel midagi, pühapäeva õhtul paistis aga asi juba kahtlane olevat, kuid ei saadud kindlaks teha, ei jõutud kõike raha üle lugeda, sest summa oli suur, kuid esmaspäeval selgus tõepoolest, et kassast puudub 5 miljonit 320 tuhat, puudub nimelt sellest kassast, mis seisab peakassapidaja Roosman'i valve all.

Üldise kassakorra juurde tagasi pöördes pean tähendama, et seal on kolm kassat: päevakassa, mis seisab päevalaekurite valve all, siis sorteerimise kassa, mis oli peakassapidaja Roosman'i valve all, ja kelle ülesanne on päevakassat vastu võtta päevalaekurite käest, seda kontroleerida ja hommikul jälle välja anda. Ja peale selle on tema käes veel sorteerimisel olevad rahad ajutiselt, senni kui nad üle antakse lõpulikult panga tagavaraaita, kus suuremad summad peetakse, ja mis juhatuse isikliku valve all on. Tähendab, teised kaks kassat, niihästi päevakassa kui ka suur tagavarakassa leiti täielikult puutumata olevat, kuid vahetuse, sorteerimise kassast, mis peakassapidaja Roosman'i käes oli, sealt leiti puudujääk, ja puudujäägi maskeerimiseks oli tema pannud miljoniliste pakkide sekka sajatuhandelised pakid. Need pakid on tulnud trükikojast lahtivõtmata, nad on kõik ühesuguses pakkimisepaberis, pealtnäha ühesugused, ja vahet teeb ainult paki suurus ja silt, mis

nendel peal on. Pealiskaudselt vaadeldes paistavad pakid ühesugused olevat, kuna aga siin revideerimine täpne ja üksikasjaline oli, vaadati üksikud pakid läbi ja leiti, et pakid ei olnud miljonilised, vaid sajatuhandelised, millest siis ka see vahe kindlaks tehti.

Minul olid juba pühapäeval teated revideerimise kohta, aga kuna pühapäeval kindlaks ei olnud tehtud puudujääk, siis sain mina lõpulikud teated alles esmaspäeval, ja niipea kui need mulle kätte tulid, andsin ma asjast teada härra Riigivanemale, ja härra Riigivanem avaldas soovi isiklikult tulla asjaoludega tutvunema. Esmaspäeva õhtul umbes pool tundi pärast seda, kui ma härra Riigivanemale sellest teada andsin, kogusid Eesti panka peale panga presidendi veel härra Riigivanem, välisminister, ja palusime juurde ka veel härra kohtuministri. Ühes koos panga presidendiga vaatasime uuesti revisjoni tulemused üle, kuulasime koguni üle pearaamatupidaja ja peakassapidaja. Peakassapidaja salgas täiesti oma süüdi, ütles, et see eksitus on ja nõudis veel kord kassa läbilugemist. Aga siiski ära kuulates pearaamatupidaja seletusi, sai niihästi panga juhatusele kui ka kohal olevatele valitsuse liikmetele selgeks, et siin tegemist on raha kõrvaletoometamisega ja sealsamas anti teade otsekohe kohtupalati ja rahukogu prokuröörile, kes teised kohtuvõimud välja kutsusid ja peakassapidaja otsekohe vahialla võtsid. Õhtul ei tunnistanud peakassapidaja veel midagi, kuid hommikupoole ööd, kella 4-ja ajal, olevat tema siiski kriminaalpolitseis üles tunnistanud, et tema selle raha olevat võtnud kassast, kasutades neid momente, kus tema üksinda seal sorteerimise kassa ruumides oli. Ja seda raha olevat tema välja laenanud mitmesugustele inimestele. Ühteaegu sellega oli ka läbiotsimine tema korteris toime pandud ja sealt leiti järgmised veksleid ja võlakohustused: J. Habicht — 1.600.000.—, H. Habicht — 1.100.000.—, Eduard Möttus, Võrust, 1.100.000.—, härra dr. Raamot — 100.000.—, A. Bachman — 60.000.—. Viimaste kohta käis vist ka härra Johanson'i märkus endistest ministritest. (L. Johanson, stp: Ega summa ei ole tähtis, mees on tähtis.) Ma arvan, nende kohta käivad ka märkused. Siis leiti veel Saretok, Buksman ja teisi, kokku vekslid 4.832.000, mis ära võeti. Niipea, kui need vekslid selgeks said, — ma ei tea, ma ei ole täpselt kursis kriminaalpolitsei sammudega, kuid ma tean, et seal mõned inimesed vahi alla võeti, keda kriminaalpolitsei tarvilikuks pidas, et selgitada, kas nendel meestel, kes raha võtnud, ka teada oli, kust see raha saadud on. See selgitamine kestab edasi ja ühenduses sellega, nii nagu kohtuvõimud seletavad, võe-

takse nad ka vastutusele. Igatahes on Eesti pank tsiviilnõudmisega esinenud niihästi kassapidaja kui ka nende isikute vastu, kelle võlakohustused seal leidsid, ja kes vastutusele võetakse, kui isikud, kes teadsid, kus see rahaallikas õieti oli, nõudes, et neid solidaarselt kahjude eest vastutavaks tehtaks. Peale äravõetud vekslite on kassapidajalt ära võetud veel sularahas 78.000 marka ja aktsiaid 560.000 marga eest. Peale selle on veel üles kirjutatud ja aresti alla pandud tema varandus, see on vallasvara, mis koos seisab päris heast sisseeadest. On kuulda juttusid, nagu oleks temal kinnisvara Lõuna-Eestis, kus ta pikemat aega valla omaavalitsuses ametis olnud, kuid sealt ei ole veel lõpulikku vastust saadud. Igatahes on andmeid, et riigi kahju materiaalselt kindlustatud on. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Ega see pole tähtis.) Ma olen teiega täiesti ühel arvamisel, et see lөөk ei ole niivõrd tähtis materiaalselt kui moraalselt, mis pangale väga raske kanda on. Valitsus peab siiski konstateerima, et panga juhatusel enesel on korda läinud seda asja selgitada. Juhatuse ja valitsuse otsekohe pööranud kohtuvõimude poole ja palunud kõigekindlamat juurdlust toime panna. See juurdlus sünnib kohtuministri kui kindralprokurööri isikliku kontrolli all. Samuti on kohtuvõimudelt tungivalt palutud lõpulikult välja selgitada ja kindlaks teha kõik need, kes sellesse loosse segatud võiksid olla.

Tuleviku jaoks on kassa valitsemise korra suhtes juhatuse poolt eriliselt kindel kord maksma pandud. Peale selle võttis Vabariigi Valitsus eile otsuse vastu, kus ta uue maksmapandud korra kirjalikult palub fikseerida ja valitsusele seisukoha võtmiseks saata, et valitsus omalt poolt võiks seda korda sõeluda ja sunduslikult maksma panna. Nende sammude tõttu, mis panga valve teostamiseks ette võetud, on loota, et tulevikus need väärnähtused äärmiselt raskeks tehtakse ja ära jäävad. Lõppudelõpuks peab ütleva, et igasuguse korra juures võib eksitusi ja väärnähtusi ikkagi veel ette tulla, kui inimesed, kes seda korda teostavad, ekslikud on. Praegusel juhtumisel, samuti maksab see ka tuleviku kohta, kinnitab panga juhatuse, ja sedasama võin ka mina kinnitada Vabariigi Valitsuse nimel, selgitatakse iga väiksemagi kahtluse puhul süüalused välja, ja kui tarvis astutakse ka igasuguseid samme, et kõiki eksijaid ja süüdlasi vastutusele võtta.

L. Johanson (stp), kohalt: Teen ettepaneku, läbirääkimisi avada järgmisel Riigikogu koosolekul.

Juhataja A. Rei: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vas-

tu võetud. Enne järgmise päevakorrapunkti juurde asumist on sõna erakorraliseks teadaandeks rkl. Kerem'il.

7. A. Kerem'i erakorraline teadaanne.

A. Kerem (rhv): Aus-tatud Riigikogu liikmed! Viimasel ajal on mitmet puhku nii ajakirjanduses kui ka Riigikogu koosolekutel ebaõigelt valgustatud meie põllutöökoolide toetamise küsimust ja eriti teravaid etteheiteid tehtud minule kui endisele põllutööministrile. Et küsimus kõigile erapooletult selge oleks, kuidas meie põllutöökoolide toetamise asi on arenenud, tahaksin üksikasjalisi andmeid selle kohta ette kanda. Kõigepealt peatun toetuslaenude juures. Nimekirja vaadates, mis põllutööministeeriumis hiljuti valmistatud, näen, et 1920. a. jooksul on sarnaseid toetuslaenusid välja antud neljale põllutöökoolile ümmarguselt 4.700.000 marga suuruses. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Kui palju sellest Jäneda koolile?) Jäneda kool on saanud 1.800.000 marka, sellest ilma protsendita ümmarguselt 137.000.— ja ülejäänud summa eest maksab 4% aastas. Edaspidi ei tõuse põllutöökoolide toetuslaen enne päevakorda, kui 1924. aastal. Iseenesest väga imelik, et just sel ajal, kui põllutööministeeriumi juhtis valitsuse liige, kes kuulub põllumeestekogude hulka, ei ole põllutöökoolidele laenudeks eelarves pennigi ette nähtud. 1924. a. ja 1925. a. eelarvetes ettenähtud laenufondist on toetust saanud 11 põllutöökooli, nende hulgas ka Põhja-Eesti põllutöökool 2.641.000 marka. Nii on lagu toetuslaenudega.

Mis toetusesse enesesse puutub, siis olgugi, et rkl. Tonkman üleilsel koosolekul täiesti eitas toetuse andmist Jäneda põllutöökoolile, võib põllutööministeeriumi andmetest näha, et neid toetusi on saadud. Kuna sarnane toetusandmine eelarve kaudu sünnib, siis ei saa ka rkl. Tonkman seda toetust maha salgama hakata. Mina olen need toetused ümmarguses summas kokku võtnud, mis teeb välja umbes 1.100.000 marka. (K. Tonkman, põl: Milles see seisab ja mis aja eest?) Siin on toetust antud Jäneda põllutöökoolile raamatukogu täiendamiseks, õppeabinõude ja inventaari muretsemiseks jne. (K. Tonkman, põl: Need on riigi raamatud.) Härra Tonkman, kui riik koolile õppeabinõud omal kulul muretseb, ilma et kapitaali pealt protsente ning õppeabinõude pealt vananemist oleks arvatud, kas see ei ole siis toetuse andmine. Kui keegi maja ostab ja Teile ilma tasuta tarvitada annab, kas see ei ole toetus?

Järgmine summa, mis Jäneda põllutöökoolile antud, on ümmarguselt 7½ miljonit,

täpne summa 7.425.000 marka, mille eest riik Jäneda põllutöökoolile maju ehitanud, nimelt õpetajate ühiselumaja ja triiphoone, elektriliini sisseseade jne. Minu arvates on see ka toetus, aga mitte mingisugune koormatus, mis kellelegi peale pandud. Pean veel kord tähendama, et 1921. kuni 1923. aastani ei ole toetuslaenusid antud, küll on nende aastate jooksul määratud toetusi peajaslikult ühele põllutöökoolile summas, nagu ette kandsin, kuna teised koolid on varju jäänud. Kui mina ministeeriumi eesotsas olin, on ka teisi koolisid silmas peetud ja ka nende toetamise eest muretsetud. Jäneda kooli tuli ka minu ajal tema kriitilise seisukorra pärast toetada koguni rohkem, kui selleks eelarves summasid ette nähtud oli, ning selle-tõttu teiste koolide jaoks kavatsesid toetussummasid osalt vähendada. (K. Tonkman, põl: Missugused summad need on?) Ma kandsin Teile juba nad üksikasjaliselt ette ja võin aina kinnitada, et Jäneda koolile toetuslaenude jagamisel enam antud, kui eelarve lisades ette oli nähtud. (K. Tonkman, põl: Teie ütlesite, et on teiste koolide summadest võetud, missugused summad need on?) Mis meie siin ilmaaegu vaidleme, meie oleme harjunud toetuslaenuks pidama kõiki summasid, mis pikaajalised ja madalaprotsendilised, ja kui Teile tahate siin ainult sõnadega mängida, siis mängige edasi, minul ei ole selleks aega ega mõtet seda teha. Mina olen üksikasjalised andmed ette toonud, missugused on toetuslaenud ja missugused teised toetussummad. Kui teil selle kohta midagi asjalikku öelda on, siis on selleks kõnetool pärast mind vaba. Kui minule ette heidetakse, et mina ei ole Jäneda kooli kasuks midagi ära teinud, siis näitasin juba, et Jäneda koolile on enam antud, kui see eslotsa eelarve seletuskirjas ja mujal kavatsesid oli. Seda tuli teha sellepärast, et Jäneda kooli, eriti selle kooli majapidamist kriitilisest seisukorrast välja aidata, millesse ta oli sattunud. Mina isiklikult sain sellega toime ja arvan, et täiesti õieti tegin, kui omal ajal Riigikogule esitasin ümmarguselt 13.000.000.-lise eelarve Jäneda kooli majapidamise kriitilisest seisukorrast päästmiseks, (K. Tonkman, põl: Et kooli riigile üle võtta.) et sellega ühtlasi kooli riigile üle võtta, sest sinna uusi summasid sisse panna endise korra juures oleks väga riskant olnud. (Vahelhüüe M. Martinson'i, põl poolt.) Kes selle asja eriti hukka ajasid, härra Martinson, need mehed on Teile ridades. Vaadake, kui nende motiividega oleks Riigikogusse tulnud, et Jäneda majapidamine on kriitilises seisukorras ja siin muidu edasi ei saa, kui riikliku abiga, ma arvan, siis ei oleks keegi Riigikogus esitatud summa-

de vastu hääletanud. Siin tulid aga põllumeestekogude esitajad ja seletasid, et Jänedal on kõik korras, kuid kui teie tahate, siis võite ju ta üle võtta. Vaadake, nende põhjendustega saan ma aru, ei saanud Jänedat üle võtta, sest siis oleksid teie ridadest mehed ühe või kahe kuu pärast tulnud ja seletanud, et minge nüüd ja vaadake, missugune see riiklik majapidamine on. Kui oleks tahetud Jänedat riigile üle anda, siis oleks pidanud pilt selge olema, missuguses seisukorras Jänedat üle võetakse, ja sarnasel korral olen ma kindel, ei oleks Riigikogus esitatud krediidi nõudmist tagasi lükatud. (M. Martinson, põl: Teie ohverdasite kutsekooli erakondlikkudele huvidele.) Ei, rkl. härra Martinson, minule ei saa erakondlikke huvisid kuskil ette heita. Kui Teie vaatate, siis on paljugi põllutöökoole, mis Teie erakonnale, võib olla, väga lähedal seisavad ja mille vastu mina väga heatahtlik olen olnud. Peale Jänedat ei ole mul üldse kokkupõrkeid olnud.

Lõpuks pean tähendama siin selle peale, et eriti tuuakse ette ja ka rkl. härra Holberg ruttas eelmisel koosolekul seletama, et nagu ei vastaks see tõele, mis mina Jänedat veski asjas ette kandsin. Ma võisin härra Holberg'ile juba sel korral vahele hüüda, et härra Holberg, Teie ajate keskseltsi asju mõned kuud, ja kui Teie siis nüüd viimaseaegsete asjaoludega tulete ümber lükkama neid väiteid, mis põhjenevad aastate eest sündinud asjaoludele, siis, härra Holberg, ei toimetata Teie õigelt. Kui mina ette tõin ühe juhtumise, kus ma keskseltsi nõudmisi ei võinud täita, siis kuulus see ajajärku, kus rkl. Holberg neid asju ei ajanud. Minu poolt esitatud andmed kuuluvad sellesse ajajärku, kus Jänedaga lepingud sõlmiti ja Jänedat põllutöökoole sellekohane juhataja, kes ka keskseltsi esitajana asju ajas, minule niisuguseid vormilikke põhjendusi ette kandis veski rentniku väljatõstmiseks, nagu ma siit kõnetoolilt ette kanda võisin. (A. Jürman, põl: Kes see on?) Selleaegne põllutöökoole juhataja. (A. Jürman, põl: Seal on palju juhatajaid olnud.) See oli 1924. a. jaanuaris. (A. Jürman, põl: Õelge nimi!) Nimi on Teie enesele teada. Erma on selle nimi. (A. Jürman, põl: Siis ehk saab järele küsitud tema käest.) Väga hea, küsige järele. Sel korral, kui sellekohaste ettepanekutega tuldi, kui ka hiljem, olen mina seda mitmel korral alla kriipsutanud, kui nõudmistega esinetakse rentniku väljatõstmiseks põhjustel, et rentnik on ilma loata midagi ehitanud, midagi ette võtnud, mis majapidamisele aina kasuks, siis on see kõigeparema kaitse rentnikule. Sel ajal lepitati niiviisi kokku, et lepingusse võeti rentniku

kaitseks tingimused sisse, et rentnik oma sissepandud varandusest ilma ei jää, sest rentnik on raha sisse pannud heas usus, et rendiobjekti keegi tema käest ära ei võta. Selleaegne keskseltsi esitaja leppis sellega ja kirjutas rendilepingule alla. Just sellest ajajärgust olen mina andmeid ette kandnud. Rkl. Holberg seletas, et praegu tema rentniku väljatõstmist nõuab hoopis teistel motiividel, siis on see isegi ja see jääb praeguse ministeeriumi juhataja otsustada. Minusse see küsimus ei puutu, olgugi et rkl. Holberg tõendas, et see asi juba minu ajal ministeeriumis käimas oli. Minul oli küll teada, et peavalitsuses seda asja aetud, aga minuni ta ei jõudnud veel, ega ole minu poole selles asjas pööranud ka rkl. Holberg. Kuna veskirentnikuga vahekord hästi laheneda ei tahtnud, sai minu poolt ametkonnale üldine juhtnõr antud, et siin tuleb erapooletult asi lõpule viia, nii et kooli huvid selle all ei kannataks.

K. Tonkman (põl), kohalt: Teen ettepaneku, pidada läbirääkimisi järgmisel Riigikogu arupärimis-koosolekul.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

8. Läbirääkimised Vabariigi Valitsuse vastamise puhul Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta.

J. Vain (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Härra siseminister eelmisel koosolekul arupärimise kohta poliitilise surve asjas sõna võttes tegi oma ülesande võrdlemisi kergeks. Ta tähendas, et sotsialistid on valitsuses olnud, järelikult kannavad nad ka vastutust kõige selle eest, mis siseministri alla kuuluvas ametkonnas tehtud. Tuleb veel arvesse võtta härra siseministri sõnu, et politsei on prokuratuuri käsutuses, ja siseministeerium üldse politseitegevuse eest ei vastuta, vaid vastutama peaks prokuratuur. Poliitiliste protsesside lavastamise eest vastutada koguni kohus, kes Eesti põhiseaduse järgi rippumatu, ja valitsusel ei olla asjaga üldse tegemist. Kuid härra siseministrile ei ole vist teadmata, et uurimisi toimetatakse mitmes järgus, et on politsei uurimine, millele järgneb kohtulik uurimine. Nende vahel on väga kerge vahet teha, olgu süüdistusaktide järgi või tegelikult praktikast. Sellepärast siis, vähemalt niipalju, kui uurimisi on toimetanud politsei eeluurimistena, ilma et kohtu-uuriija ja prokuratuur

oleksid asjasse segatud, on siseministeeriumi vastutus täielik. Kuid on veel küsitav, kas tegelikkude sammude või ülesastumise kohta võivad kohtuvõimud midagi politseivõimudele käskida, ette kirjutada, või on sellel alal juhtnõõride andmine härra siseministri asi. Kui aga kohtuvõimude seljataha tahetakse minna, siis peaksin tähendama, et antud korral ligikaudu kõik asjad on uuritud sõjakohtu prokurööri alla kuuluvate isikute kaudu... (Siseminister K. Einbund: Ei ole.) Härra siseminister, mina ütlesin — ligikaudu. Peab arvesse võtma, et sõjakohtu prokuröör, kui ka sõjakohus ei ole rippumatud, vaid alluvad täies ulatuses sõjaministrile. (Vahelhüüe.) Minule see proportsioon teada ei ole kuipalju nende asjadega tsiviil või sõjakohtu prokuröörid on tegemist teinud. Üks on aga kindel, et suur osa nendest asjadest on läinud kaitsepolitseist sõjakohtu prokurööri kätte. Meil on, nagu härra siseminister tähendas, tarvilik olnud riiki kaitsta kommunistide vastu ja sellepärast olevat teda tarvilik kaitsta ka kõigi vastu, kes kommunistidega ühist taktikat ajavad. Ei ole vist suurt raskust kriipsu tõmmata kommunistide ja sotsialistide taktika vahel. Kes sellest aru saada tahab, sellel on see võrratu kerge, kes aga ei taha, sellel võivad mõistete juures segadused tulla. Ma olen omal ajal selle kohta mõtteid avaldanud, ei ole aga ülearune veel kord seda korrata. Olen veendunud selles, et kommunistidele lubati oma asja arendada täiesti teadlikult. Rahvaalgatamise ja rahvahääletamise seaduseelnõu juures tulevad praegugi veel minevikunähtused kõne alla ja veel nüüd ei ole teada ainult sotsialistidel, vaid ka teistel, et omal ajal neil kommunistlikele tegelastele suured vabadused anti, ja vabadused selles mõttes, et kihutustööd teha ja mitte ainult kihutustööd teha üldiselt, vaid enam selles sihis, et sotsialistlikku mõju töölistkonnas vähendada ja sotsialistlikku tööd lõpetada. (M. Martinson, põl: Kas Teie mäletate, kuidas Teie neid kaitsete. — J. Hünerson, põl: Kaitsete neid tegelasi ja nende samme.) Mis minu kaitsemisse puutub, siis Teie, härra Martinson, olete vist üks neist, kes ei suuda või ei taha vahet teha kommunistide ja sotsialistide vaadete vahel. Mina ei imesta sugugi selle üle. Sest omal ajal oli härra Rütli see, kes Tartu murrakus tähendas: ütte kommunisti kõik, kas sotsialisti või kommunisti. Kui teie seda kordate, siis see teile teie rühmas igatahes häbi ei tee. (M. Laarman, põl: Härra Vain, kas Teie ei vaataks oma rühmas ringi, kes nad enne olid?) Kommunistidele anti omal ajal väga laiad tegevusvõimalused ja selleks, et

mist ja teisalt — mõju avaldada ametiühisuste tegevuse peale, neid lõhkuda. Ma pean tähendama, et meie töölistliikumine siis alles oma algastmel oli, ja sellepärast ei saanud minna vanade väljakujunenud traditsioonide järgi ning esimesi samme astus. Selle tõttu on rühmal, kuhu härra siseminister kuulub, heameel näha, kuidas meie ametiühisuste tegevus peaaegu alusmüürideni halvatud on. Ühes kommunistidega on võetud ka käsile mittekommunistlikud töölistegelased, see on tegelased väljaspool parteisid ning sotsialistlikust parteist. Härra siseminister oma väga hoogsas kõnes, kui ka härrad Laarman ja Martinson oma vahelhüüetega, segavad veelgi kommunistliku partei kaitse ja töölistliikumise kaitse üksteisega ära. (J. Hünerson, põl: Kui Teie ise seda vahet tunneksite hästi?) Kuulge, ma juba ütlesin, et mina Teie käest mingit selgust selles asjas ei oota, et härra Rütli, kes jurist teie keskel oli, ei teinud seda vahet. On arendatud kommunistide vastu võitlemist ja ühes sellega avaldatud survet sotsialistlike tööliste peale. Ma pean tähendama, et härra Martinson'i ja Oskar Rütli seljatagaseisjate käest ei saa nõuda arusaamist sotsialistlike ja kommunistlike tööliste vaadete vahest.

Esitades oma arupärimist, ei võtnud meie sinna nende nimesid, kes ei oleks meie parteis ja kelle tegevuse eest meie vastutada ei saa. Ainult need, kelle kohta selged teated, inimesed, kes parteis kaua tegutsenud, nii et nende sihtisid ja püüdmisi oleme jälgida võinud, on küsimuse alla tulnud. Kuid parteitute kaitseks välja astuda oleks olnud riskant ja see oleks võimaluse andnud härradele Rütli'le ja Martinson'ile nende arusaamise tasapinna juures, ja härra siseministrile teatud sihilikkuse ja tahtliku tegevuse juures näidata, nagu tahaksid sotsialistid oma arupärimises riigikukatajaid kaitsta. Juba arupärimise põhjendamise juures ja ka hiljem sõna võttes on näidatud, et üks osa meie kodanikkude korterite puistamisest on täiesti alusetu, või kui neil alus on, siis igatahes mitte huvi riigi kaitseks tegutseda, vaid tahe parteilist võitlust viia riigikaitse lipu alla, võitlust nende parteide vastu, keda riigikukatamises senni süüdistatud ei ole ja keda ka praegu raske oleks kõigeparema tahtmise juures süüdistada. Härra siseminister tähendas, et midagi eriti ei ole sündinud ja ka pärast võis lugeda ajaleheveergudelt: kus siis ei tule ette väärnähtusi, oleme alles Vene tsaaririigi komettega harjunud tegutsema jne. Ma arvan, et ei olegi euroopaliste mõistete käsitamist keegi ei härra siseministrilt ega tema alla kuuluvalt politseilt nõudnud. Eurooplane on eurooplane; temal on teatavad traditsioonid, ta ei saagi nende

vastu eksida, kui teda sunnitaks selleks. Meie inimestel on veneaegsed „traditsioonid“ ja las nad siis tegutsevad nii, kuidas see nende parema arusaamise juures õiglane on; selle vastu ka keegi palju ei räägiks. Aga meie räägime asjadest, kus neile on näpunäiteid antud ja kohused peale pandud tegutseda nii või teisiti. Vaadake, see hoolsus, võtame ka siin selle tsariaegse sõna — „usserdstvovanie“, see on pärit õhkkonnast, kuhu inimesed nende teenistuse alal on asetatud. Ähvardamine omavalitsuste valimiste eel ei ole ju juhuslik, peame arvama, et inimestel see ülesandeks tehtud on. Siin näidati, et ühte meie partei vanemat tegelest, Vana-Kariste Sosi, ähvardati ja manitseti tööliste nimekirjast tagasi astuma; selle algus pidi kaugemale ulatama. Ehk kui see katse — ähvardamistega valimiste peale mõjuda — tema oma heast tahtmisest tuli, siis ei oleks ülearune, kui härra siseminister temale selgeks teeks, et ligikaudu samad mõisted, mis maksivad Riigikogu valimise puhul, peaksid valimise vabaduse ja kihutustöö vabaduse suhtes maksma ka omavalitsuste valimise juures. Aga siin toodi veel teisi nimesid ette — Kohila Ülevaino näiteks. Kui teie tahaksite näidata, et endised iseseisvad sotsialistid siiski kommunistidega omal ajal seotud olid, siis Ülevaino kohta Kohilas ometi seda näidata ei saa; see on vanast hallist ajast sotsiaaldemokraat; oli seda ka siis, kui ta ümber suur kommunistlik enamus oli.

Kui nüüd ähvardustega ei ole kõike kätte saadud, siis peab teataval määral meeoleu looma protsesside loomine. Siin on juba tähendatud, missuguste andmete varal inimesi sõjaringkonnakohtus süüdi mõisteti. Mul on olnud juhus paaril korral tunnistajana esineda neis protsessides ja ükskord kaitsjana partei poolt, kui kohtu alla olid antud meie partei liikmed, ei ühtki parteit, ei ühtki kommunisti nende seas. Peatunnistajana, nagu arvatavasti mujal, selles protsessis esines kaitsepolitsei kohalik ülem ja tema jutt hakkas peale ühe ja sama sõnadega nendes 3-mes protsessis, et kõik kohtualused on tuntud kommunistid ja aktiivsed tegelased nii kihutustöö, kui kirjanduse laialilaotamise alal. Küsimiste peale, millega põhjendatakse arvamist, on harilik vastus: agentuurandmed. Aga millel põhjenevad agentuurandmed? — Nad on kontroleeritud. Aga mis mõistetakse selle kontroleerimise all? — See on ametisaladus. Meil on juba tähendatud siin, et Vene ajal kaitsepolitsei, nõndanimetatud „ohranka“ andmed kuulas kohus ära, aga ainult nende andmete põhjal kohus otsuseid ei teinud, vaid kuulati loomulikult ka need inimesed üle, kelle käest „ohranka“ oma andmed saanud oli. Ja kui ini-

mesed, kes oma ametikohustuste pärast olid sunnitud teatud sihis tõendusi kohtus andma, ja teised ühte ja sama tõendasid, siis võis kohus süüdimõistva otsuse teha. Kui meie kohtus kaitsepolitsei käest küsida, miks ei ole kõik need inimesed, kellelt agendid on teateid saanud, tunnistajatena kohtusse kutsutud, — siis jääb kaitsepolitsei vastuse harilikult võlgu. Ja kui nüüd enesele üles seada küsimus: millest peaksime järeldama, kes sarnaseid andmeid kaitsepolitseile töid? Kas nad üldse olemas on? Siis ei saa meie ka kuskilt vastust. Meie teame, et kaitsepolitsei küsutes on summasid; ülemad jagavad need summad agentide vahel sedamööda, kuidas keegi küllalt suurel määral ja täielikke andmeid on toonud. Ja kui nüüd agentidel teada on, et neil võimalus on hea ja suurehulgalise materjali eest eritasusid saada, siis tõuseb küsimus, kas nii mõnigi nõrgem mehike ei saa meelitatud neid andmeid laest lugema. Ma pärast tulen, ühte protsessi eriti käsitades, selle juurde tagasi ja vahest jääb teilegi mulje, et tõepoolest nii mõnigi laest lugema on pidanud, ka koguni tunnistajad on pidanud asju laest lugema, mida nad tegelikult kuulnud ega näinud ei ole. Meil ei ole kindlustust, et kaitsepolitsei andmed täielikud oleksid ning ei ole kindlustust, et nad kontroleeritud oleksid, sest see kõik jääb ametisaladuseks, sellesse ei saa tungida ei kohus ega keegi, kuid kohus on sunnitud teatud viisil nende andmete põhjal otsuseid tegema.

Keda meil tihti peale tunnistajana kohtusse tuuakse? Ma arvan, et oleks tarvilik mõned ära märkida. Näiteks käesolevas protsessis on tunnistajana ette toodud inimesi, kellest üks metsavarguses süüdi mõistetud ja seega kohtualune. Poliitiline süüalune oli ta metsavarguse asjus tunnistajana esinenud ja nüüd tuli see metsavarguses süüdimõistetud tema peale tunnistajaks. Teine tunnistaja oli süüdistatav Ameerika Punase Risti kingituste omandamises, ja poliitiline kohtualune oli selle kingituste kõrvaletõimetamise asja selgitamise algatajaks olnud. Kolmas tunnistaja oli salaviinapõletaja. Kohtualune poliitilises protsessis oli tol korral, kui salaviinapõletamine avalikuks tehti, vallavanema abi, oli läbiotsimise juures ametivõimu esitajana viibinud; seesama salaviinapõletaja pidi nüüd näitama poliitilist süüdi endise vallavanema vastu. Neljas tunnistaja, keda kaitsepolitsei oli kohtusse toonud, pidi tõendama, et kohtualune ettepaneku puhul, laulda riigihümni, olla tähendanud, et ei maksa niisuguseid laulusid mitte laulda, ja sellega nagu halvaks panevalt riigihümni võtnud. Pärast selgus, et tunnistaja

kaines seisukorras pole olnud, mida tunnistas selle talu perenaine, kus pidu olla peetud; viinastanul olnud raske aru saada, kes ja mis keegi öelnud on. Üldse olla kõik pidulised olnud sarnases meeleolus, et laulmine lootusetu; ainult paar neist olla kained olnud. Pealegi on see hümn alanud peale sõnadega „mu isamaa armas, kus sündinud ma“. Mõistagi on see ringmängulaul, ja kas seda püsti lauldakse või istutakse, see on ükskõik. Olla õige, et tõepoolest ette on pandud riigihümni laulda, kuid kaebealune on asunud seisukohal, et ainult kaine peaga seda laulda võib, kuna sarnases seisukorras, nagu kõik koosviibijad olid, seda laulda ei kõlba. Üks tunnistaja teab öelda, et kohtualune tema käest küsinud, kas sõjaväes meil küllalt kommuniste on, kuid kus ta seda on küsinud, kas tee peal sõites, või teemajas, seda ei tea tunnistaja öelda. Nii tuuakse meil inimesi kohtusse, ja peab ütleva, et igal ühel ei lähe õnneks selgeks teha, kus tema 1. detsembri öösel on olnud, sest inimene võib lihtsalt kodus oma perekonna juures viibida ja perekonnaliige ei kõlba temale tunnistajaks. Meie põhiseadus näeb ette, et meie kohus rippumata on. Põhiseaduse § 68. loeme: „õigusemõistmist Eestis teostavad omas tegevuses rippumatud kohtud.“

§ 69. „Ülemat kohtuvõimu Eestis teostab Riigikogu poolt valitud riigikohtunikudest koosseisev Riigikohus.“

§ 70. „Kohtunikke, kui nad seaduse järele ei ole valitavad, nimetab ametisse Riigikohus.“

§ 71. „Kohtunikke võib tagandada ametist ainult kohtuteel.“

Kui aga nüüd jutt on nendest poliitilistest protsessidest, siis tahaksime küll teada, on siin see kohus ka rippumatu. Eks ole meil teada, et sõjaringkonnakohus ühele Vabariigi Valitsuse liikmele allub, ega ole see võim riigis, mis ette nähtud on põhiseaduse § 68—74. Tema on Vabariigi Valitsuse käsualune, on seega poliitiline kohus. Kui § 69. ette näeb, et kõrgemat riigivõimu Eestis teostab Riigikohus, ja kui § 70. ette näeb, et neid kohtunikke, keda seaduse järgi ei valita, nimetab ametisse Riigikohus, siis ei ole see § 70. meil Eestis senni teostatud. Sõjaringkonnakohtu liikmed määrab ametisse mitte Riigikohus. Kohtunikke võib ametist tagandada ainult kohtuteel; sellest võib järeldada, et nad eluaegsed on. Siis võidakse valitsuse liikme poolt sõjaringkonnakohtu liikmeid määrata iga päevakäsuga. Järelikult ka sellel alal ei ole ta rippumatu. Kui üks või teine kohtuotsus vastavale ministrile ei meeldi, võidakse kohtu-

nik otsekohe omalt kohalt teisale määrata, seda halvem on aga siis, kui teda alamale kohale ametisse määratakse, see sunniks teda oma ülemuselt kuulma, missuguse otsuse teeks see ise, kui tema kohut mõistma tuleks. Meie põhiseadus õigusemõistmise suhtes ei ole rippumatu, ja üks osa meie inimeste kurba saatust tuleb kirjutada selle arvele. Valitsuse liige ei saa erapooletu olla, tema esitab teatud poliitilist rühma ja tema tegutseb selle rühma näpunäidete järgi ja jagab ise neid poliitilisi vaateid täitsa loomulikult. Temalt ei saa isegi rippumatust nõuda, ja need kohtunikud, kes temale alluvad, peavad ka poliitilisi otsuseid tegema, mis õiglased ei ole. Meil on isegi sel alal nii kaugele mindud, et teatud kohtunikud õigusemõistmise alal on protesteerima hakanud, on otsekohe teatanud, et nad niisuguseid otsuseid, mis juba ette ära öeldakse, missugused need olema peaksid, teha ei taha, vaid nii otsustada tahavad, nagu seda neile kohtus ettetoodavad materjalid paratamataks ja tarvilikuks teevad. Peaks veel tähendama, et meie sõjakohtud rippumatuse alal soovida jätavad seda, et edasikaebamise õigus ei ole kooskõlas harilikku kohtupidamise korraga, et ka seda õigust võidakse poliitilistes sihtides, poliitilises võitluse hoos inimestelt ära võtta. Seda õigust ei lastud teostada kommunistlikul tegelasel Heidemant'il. Minule paistab, et meie riigis, kui tahetakse õiguslikku korda tõepoolest teostada, mitte ainult deklareerida, siis peaks esimeseks lähemaks ülesandeks olema meie põhiseadus maksma panna ka nende protsesside kohta, mida meil senni sõjaringkonnakohtus arutatud on. Ka neid kohtuasju arutagu rippumatud kohtud, kelle otsuse tegemise peale ei saa mõju avaldada ega näpunäiteid teha.

Peale selle oleks mul tähendada veel üks asjaolu. Meie maatööliste ühisused, nagu ka linna ametiühisused, suluti. Meil ei ole aga teada, mida mõtleb härra siseminister teha ühisuste varandustega, kui ühtki tegelast vastutusele ei ole võetud või kuigi, siis mitte ühtki neist süüdi mõistetud, sest et nad mingil viisil kommunistidega seotud ei ole olnud. Need varandused seisavad hooldajate valve all ja üksikute ühisuste tarvitamata varandused on hooldajate juures nüüd juba kaotsi läinud. Ma ei ütleks, et hooldajad oleksid neid ära pillanud. Aga ei ole võimalik ühisustel enestel neid käsutada, neile ruume nõutada jne. Nii on näiteks Pärnus ametiühisuste raamatukogu nullini jõudnud, sellepärast et majaoomanik, kus raamatukogu asumas, nõuab hooldajate käest üüri üle 50.000 marga ja protsessi on hooldajad juba kaotanud. Ei

jää muud üle kui vanad raamatud oksjonile panna ja üüri ära tasuda. Nemas on oma olemasoluga täitsa hädaohus, ja tuleb sise-ministrilt küll oodata vastust, mida nendest tahetakse, kas oodatakse, kunni üüri tasuks kõik oksjoniteel ära müüakse või mõeldakse neid ametiühisustele, kus nad uuesti asutatud on, kasutada anda, nagu põhikirjad seda ette näevad.

Juhataja **A. Rei**: Kuna Riigikogu on töötanud kaks tundi, siis kuulutan veerand-tunnilise vaheaja.

Vaheaeg algab kell 12.20 min.

Pärast vaheaega jätkub koosolek kell 12.40 min.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal abisekretäär **J. Piiskar**.

M. Martna (stp): Väga austatud Riigikogu liikmed! Siseminister härra Einbund lõpetas oma kaitsekõne või vastuse viimasel korral väitega, et silmas pidada tulla üldine mulje selles asjas, mitte üksikasjad. Ma mõtlen siin just üldisest muljest kõneleda ja nimelt surve üldisest muljest tööliste peale, tööliste organisatsioonide peale.

Üldse on ju põhjuseks olnud, mispärast sotsialistid selle arupärimisega esinesid, see, et meie äranägemise ja tundmise järgi tööliste organiseerimine, töölisteliikumine väga kannatas, et see surve selle peale otsekohe halvavalt mõjus ja mõjub. Kui sotsialistlik rühm sügisese istungjärgu algul kokku tuli, siis tõid minu parteisõbrad maalt, kust nad tulid, teateid ja selle mulje kaasa, et töölisel ei julge ja ei usalda töölisorganisatsioonidesse astuda sellepärast, et nad kardavad langeda poliitilise tagakiusamise alla. Seda ei saa minu arvates keegi ära salata, et seesugune mulje, seesugune mõju olemas on olnud.

Kui meie oma majanduslikku seisukorda vaatame ja seda tööliklassi seisukohast hinnata püüame, siis leiame, et ka sellest seisukohast vaadates poliitiline surve seda suuremat mõju avaldama pidi. See on ajalooline tõsiasi, et töölisteliikumine ja töölisorganisatsioonid kuskil maal tõusval liinil ei arene majandusliku depressiooni ja kriisi ajal. Meie elame teatud kriisi ajajärgus, tööpuudus on suur, töötöölis on palju, palgad langevad ja eluhoid on kallid. Niisugustel ajajärkudel on töölistel võimatu ja raske tugevat organisatsiooni luua, ka seal, kus tööliste organisatsioonid juba tugevad olnud, nõrkevad nad kriiside ajal.

Kui aga poliitiline surve veel lisaks tuleb, siis on iseenesest mõistetav, et see nõrkemine seda suurem ja seda silmapaistvam, ning tööliklassile seda halvem ja halvav on.

Minul tuleb siin, austatud Riigikoguliikmed, meelde rahvasteliidu loomise akt. Kui võitjate riikide esitajad 1919. a. Versailles'sse kokku tulid, siis hakkasid nad nõu pidama selle üle, kuidas ilmarahu kindlustada. Ilmarahu kindlustamise üheks oluliseks eelduseks tunnustati tööliste olukorra parandamine. Kui Versailles'i rahulepingu sõlmimise ajal rahvasteliit ja rahvasteliidu organisatsioon, rahvusvaheline tööorganisatsioon ellu kutsuti, siis kutsuti see selles mõttes ellu, et rahvasteliidu liikmed pidid igäüks omal maal tööliklassi olusid, elujärke, töötingimisi jne. parandada püüdma, pidid selle raskuse vastu välja astuma, nagu põhikirjas öeldi, mille all niipalju inimesi kannatavad ja kes sellepärast rahul ei ole. Pidi püütama tööliklassi meeleolu kindlustada ja tema olemasolu sedavõrd kindlale alusele asetada, et tööliklass võiks rahul olla oma oleviku ja tuleviku pärast, nii et töölisel oma oleviku ja tuleviku pärast alaliselt mures ja rahutud ei tarvitseks olla.

Rahvasteliidu ellukutsujad tunnistasid, et igal maal, igas riigis suured rahvahulgad niisugustes tingimustes elavad, mis nende elu kindlana ei lase paista ja mis nende tuleviku sedavõrd kõikuvaks teeb, et laialised rahvahulgad oma olukorraga rahul ei ole.

Kui Eesti riik rahvasteliitu vastu võeti, siis tundsi meie kõik selle üle headmeelt ja rõõmu: — Eesti riik astus nüüd üheõiguslikuna teiste riikide, teiste rahvaste sekka. Mina küsiks, austatud härrad, kas Eesti töölistel oli siis õigus lootda ja öelda, et ka tööliklassi seisukord ja elutingimused kindlustatud saaksid ning paraneda võiksid? Mina arvan, et tööliklassil see õigus oli! Sel ajal kõneldi meie vabariigis niisugustest ilusatest asjadest, nagu töövabariigist jne. Kui meie enestele aga praeguse seisukorra silmade ette seame, mis me siis näeme? Meie näeme, et mitte midagi selleks ei ole tehtud, et tööliste olukorda parandada, et tööliste palgaolusid tõsta, et töölistele tuleviku suunas julgustust ja kindlustust muretseda! Kui me näiteks sellepeale vaatame, kuidas meie sotsiaalseadused arenevad, siis peab iga Riigikogu liige, kes õiglane tahab olla, tunnustama, et Riigikogu pahemal tiival vaevalt midagi on võimalik selles suunas läbi suruda. Peaegu kõik kodanlikud rühmad on sotsiaalseaduste täiendamise ja uute sotsiaalseaduste vastu! Sellele lisaks tuleb, nagu tähendasin, poliitiline surve. Kui poliitilise surve üldmuljet ette kujutada, siis näib minule, nagu oleks

meil praegu niisugune ajajärk, nagu Saksa- maal üle elada tuli nõndanimetatud sotsialistide õgija Dessendorf'i ajajärgul ja nagu meie ise üle elasime Stolõpin'i ajal. — Viimasel ajal on ajakirjandus välja astunud ja põlastavalt selle peale tähelepanu juhtinud, et sotsialistid püüavad siin ja seal noorsoo organisatsioone ellu kutsuda. See tuletab mulle meelde juhtumist 1905. a. kevadest. Tallinnas oli tol ajal spordiselts „Kalev“, ja see selts hakkab muuseas oma liikmetele ka kirjanduslikke kõnesid ette kandma. Kümme- kond inimest käis koos ja mina olin ka nende seas. Ühel heal päeval kutsus värsk kuberner Lopuhin mind oma juurde, seadis mind nii istuma, et mina päikese käes olin ja tema varjus, pakkus mulle sigarit jne. ja hakkas siis juttu ajama sellest, et mis mõte sellel on, kui spordiselts hakkab kirjanduslikke kõnesid pidama. Seda ei leia tema soovitavaks ja tema ei saa sellest kuidagi aru. Asi arenes edasi. Spordiselts kutsus kadunud dr. Hellat'i kõnelema. Dr. Hellat pidi kõnelema epideemiast. Aga dr. Hellat ei olnud poliitiliselt vist küllalt distsiplineeritud ja selle asemel, et haiguse epideemiast kõnelema, hakkas ta kõnelema poliitilisest epideemiast. Seltsi juhatuse liikmed kadusid üksteise järele koosolekult ära, nad ei julenud poliitilist tervishoidlikku õpetust kuulda, sest nad teadsid, et politsei sellega nõus ei olnud.

(Koosolekut hakkab juhatama abiesimees **A. Jürman.**)

Jällegi kutsus kuberner Lopuhin mind oma poole ja siis oli teine peapesu: kuidas see ometi tuleb, et selts kutsub omale Peeterburist kõneleja välja ja ei tea, millest kõneldakse? — Kui mina ajalehtedest lugesin, et sotsialistid püüavad noorsoo organisatsioone ellu kutsuda, on püüdnud ühinguid organiseerida jne., siis tundusid ajalehtede kirjutused minule just samasuguste hurjutustena, nagu härra kuberner Lopuhin mulle omal ajal ette kandis. Ja sellepärast pean mina tunnistama, et minu eelkõnelejal parteisõbral Vain'il enam-vähem õigus oli eeldada, et meil kommunistlikku liikumist heameelega nähakse, et ametlikult selle vastu võidelda oleks, et valitsus oma väga tugevaid abinõusid kommunistide vastu võideldes kogu töölisliikumise vastu tarvitada võiks. Ja meie siseminister, härra Einbund, kujutab enesele kommunistide vastu võitlemist väga lihtsalt ette: on kommunistisid ja need püüavad kommunistlikku õpetust laiali laotada. Ei ole muud midagi vaja, kui need kinni nabida, neile hoop pähe anda ja võretaha panna. Siis on kõik hea!

Aga vaatame, kuidas mujal kommunismi vastu võideldakse. Mina loodan, et minule lubatakse väikest ringvaadet selles suunas teha. Mina ei taha siin jällegi nõnda kõnelema, et sellest aru saadaks, nagu mõnesugusest reisikirjeldusest, nagu mulle mõnikord ajalehtedes etteheiteid on tehtud. Ma juhin tähelepanu selle peale, et meie naaberriikides Skandinaavias ja Soomes on ka õige tugev kommunistlik liikumine ja sealseid kommunistide suurprotsessid on süüdistatavate arvu poolest umbes niisama suured kui meil. Ühe sarnase suure kommunistliku protsessi puhul Turus ei tahetud Rootsi kaitsjaid maale lasta. Viimaks lasti aga ometi, ja Rootsi advokaadid näitasid, et protsess õige nõrgal alusel seisis. Hoolimata sellest mõisteti Soome kommunistid vangi; aga kui me karistusi võrdleme karistustega Eestis, siis peame tunnistama, et karistused Soomes palju kergemad olid. Kui vaatame Soome, Taani või mõne muu maa kommunistlikku liikumist või seda, kuidas selle liikumise vastu võideldakse, siis on seal kommunistlik liikumine ilma sarnaste ränkade politseiabinõudeta kokku sulanud, ja kommunistlik töölisorganisatsioon on — nagu näiteks Rootsimaal Höglund'i partei — sotsiaaldemokraatidega jälle ühinenud.

(Sekretäri kohale asub abisekretäär **L. Raudkepp.**)

Järelikult leian mina, et nende maade valitsused sotsiaaldemokraatidele ja sotsiaaldemokraatlikule liikumisele tänulikud võiksid olla, et sotsiaaldemokraatlik liikumine kommunistliku liikumise enesesse ära sulatas või sellel alal kõigeparemal teel on. Meil on ju asjaolud selle poolest teistsugused, meil ei ole nõrka sotsialistlikku töölisliikumist võimalik olnud kindlale põhjale asetada. Meie töölisliikumine ei ole suur, sellepärast et juba 2—3 aasta eest, kui see tants algas, siseminister ja politsei nähtavasti arvamiselt olid, et meie töölisorganisatsioonid ei suuda kommunistisid, kes nende etteotsa olid asunud, ise välja suruda, vaid pidi politseivõim appi ruttama. Kui härra siseminister läinud korral seda meelde tuletas, et sotsiaaldemokraatliku partei keskkomitee liikmed ühe aruande rahvusvahelisele sotsialistlikule internatsionaalile saatnud ja selles aruandes olevat nad ise tunnistanud, et valitsusel on paremad andmed olnud ja et sotsiaaldemokraadid alluvad nendele vaadetele, mis valitsuses on ja tunnistavad avameelselt, et see viis, kuidas valitsus kommunismi vastu võitleb, ka sotsiaaldemokraatidele vastu võetav on, siis ei ole lugu aga mitte täpselt nõnda. Härra siseminister püüdis sellega

ühes rahvusvahelist töölisinternatsionaali ironiseerivalt meie parteiülemaks nimetada. Mina ja minu parteisõbrad vaatame selle peale natuke teisiti ja nimelt sel viisil, et see ei ole meie ülemus, vaid see on meie organisatsioon, kus meie partei teiste parteidega üheõiguslik on; organisatsiooni keskasutus — sekretariaat ja nõukogu — on ka meie valitud.

Aga kui härra minister seda selkombel nimetas, ja kui mina nõndasama tahaksin pareerida, võiksin öelda, et just meie valitsus, ma usun, et ma mitte ei eksi, et ka meie siseminister umbes aasta eest selle organisatsiooni peale niisugusest seisukohast vaatas, nagu oleks ta ülemus. Kui ma läinud aastal Brüsseli sõitsin, siis ei antud minule siit, valitsuse poolt, mitte ainult akte kaasa, vaid neid saadeti mulle veel Brüsseli järele, telegrammid ja dokumendid, ja nimelt selleks, et ma neid internatsionaali täidesaatvale nõukogule tarbekorral ette võiksin panna. Ma küsin sellepärast härra siseministrilt, kuidas ta selle peale vaatab, kas ta tunnistab internatsionaali sellega oma ülemuseks? Ma ei taha seda öelda, et ta seda oma ülemuseks tunnistas, aga siin on ühe teise asjaga tegemist. Teie teate, et enne 1-mest detsembrist sotsialistliku tööliste internatsionaali poolt, või üksikute selle koonduse liikmete poolt, samme oli astunud, et Eesti vastu boikotti organiseerida. Ja kui nüüd paremalt poolt pinkidelt on meile etteheiteid tehtud, et sotsialistid ei mõtle riiklikult, neil ei ole riiklikke huvisid, mis neid taga ajavad, vaid et nad söövad ainult riigi leiba, siis unustavat nemad, või nad „söövad ja salgavat“... Jah, mu austatud härrad, mis leiba peaksime siis meie sööma, kui mitte Eesti leiba? Ma arvan, meil on selleks täielik õigus nagu igal teisel! Meile oli see boikoti organiseerimine nõndasama soovimatu, nagu teistele, võib olla, teistel oleks vast rohkem majanduslikult põhjust karta olnud, kui meil, aga ma ütlen, et ka Eesti tööliklass oleks selle all kannatanud. Oli vaja selgitada, kuidas asjaolud on. Nende asjalugude selgitamiseks kirjutasid sotsiaaldemokraatliku partei keskkomitee liikmed selle aruande või selgituskirja, memorandumi ja näitasid seal, kuidas meil asjaolud olid. Ma loodan, et Riigikogu liikmed seda ehk meeles peavad, et minule sel korral ajakirjanduses kiidulaule lauldi, mis mulle osalt kaunis piinlikud lugeda olid, sest minu teened ei olnud nõnda suured; aga kodanlik ajakirjandus oli selkorral väga rahul, et boikoti organiseerimine paraliseeriti, ja seda paraliseeris see partei, kelle ülemuseks härra Einbund rahvusvahelist tööliste internatsionaali nimetas. (Vahelhüüe siseminister K. Einbund'i poolt.) Ma leidsin,

et Teie sellest väga ironiseerivalt kõnelesite. Mul ei ole neid telegramme ja akte praegu kaasas, mis mulle saadeti, ja mida ma Teile võiksin näidata, nii et Teie, härra Einbund, ka omalt poolt teataval määral internatsionaali ülemuseks tunnustate, kellele teie arvasite vaja olevat akte ette panna. Aga ma ei tee Teile selles etteheidet, vaid ma teen Vabariigi Valitsusele etteheiteid, et ta truuks ei ole jäänud demokraatlikkudele püüetele, vaid et ta ühteagu soendab rauda „Horthyde ja Mussolinide“ juures, auriste saates. (Siseminister K. Einbund: Sellest saatmisest olete Teie ise ka osa võtnud, ei ole meie seda üksi teinud.) Ma tulen selle juurde tagasi, härra siseminister. Ma arvan, et härra Pusta veel kunagi sotsiaaldemokraatide hulka ei ole kuulunud, ka mitte siis, kui ta linnakooli õpilasena politsei poolt vangi pandi. (Siseminister K. Einbund: Mitte Pusta ei ole seda otsustanud, vaid Vabariigi Valitsus.)

Boikoti organiseerimine jäi seisma. Ma ei tea, kas härra siseministril teada on, missuguseid kirju mina läinud aastal Brüsselist siia kirjutasin. Ma kirjutasin oma muljetest härra kindral Laidoner'ile, kes sel ajal vägede ülemjuhataja oli ja kahele oma parteisõbrale, kes sel ajal ministrid olid. Minu kirja sisu oli see, nagu ka meie aruande üks külg, nimelt, et meie seda viisi, kuidas meil kommunistide vastu oli võideldud, mitte õigeks ei või tunnistada, et meie selle karmuse vastu oleme, nagu ta vast esimese detsembri järgnevatel päevadel õigustatud oli, ometi mitte alaliseks institutsiooniks tunnistada ei taha. Ma kirjutasin härra kindral Laidoner'ile ja oma kahele parteisõbrale järgmist: Euroopa haritud inimesed ei saa sellest aru, et meie enestele võiksime lubada kommunistide vastu võitlemiseks samasuguseid abinõusid, nagu kommunistid Venemaal teiste vastu tarvitavad. Meie peame kultuuriliste abinõude peale üle minema. (Siseminister K. Einbund: Seda oleme teinud.) Ma olen välja rehkendanud, et läinud aasta jooksul otsustati sõjaringkonnakohtus 25—30 protsessi. Minu väljaarvamine on 2. novembrist. Need arvud, mis ma siin ette kannan, ei ole absoluutselt täpsed, ma olen need andmed ajalehtedest kirjutanud ja olen leidnud, kunni novembri alguseni 797 ja pool aastat vangistust, mis inimestele mõistetud, ja ma usun, et see aastate arv aasta lõpul tuhande peale ulatas. Kui härra siseminister arvab, et meie oleme humansete abinõude peale üle läinud, arvan ma, et need vangiaastad selle vastu kõnelevad. Need protsessid, need tuhat aastat vangistust räägivad sellest, et niisuguses väikeses riigis, nagu Eesti on, kus ainult 1 miljon 100.000 inimest

elab, kuulmata ränku karistusi on mõistetud, nii et see ei ole üks humaansetest abinõudest vaid ümberpöörduvalt. (Siseminister K. Einbund: Kui võimalikuks peate, siis muutke seadusi.) Ma oleksin heameelega kuulnud ja oma kummarduse härra siseministrile teinud, kui tema oleks selleks algatuse oma kätte võtnud, et neid seadusi pehmemdada. Aga härra siseminister ega ka keegi teine tema ringkondadest ei ole seda teinud. Meie oleme katsunud seda teha, oleme arupärimistega esinenud, meil on kavatsusi olnud, aga sellest ei ole senni midagi välja tulnud. (Siseminister K. Einbund: Kuulake, mis mujal kommunistidega tehakse.) Olen seda jälginud ja võin öelda, et näiteks Soomes ei ole ühtki surmaotsust mõistetud kommunistide protsessides, meil aga läinud aasta jooksul künni novembri alguseni 9 inimest. Rootsisis ei ole üldse sarnaseid protsesse olnud, ja Taanis on kommunistide partei nõndasamuti ära sulanud, ja see on igal teisel maal nii olnud, aga meie tarvitame neid abinõusid. (Vahelhüüe paremalt poolt: Kui meil 40 ära tapetud.) Ma kõnelesin, kui meil pärast 1. detsembrit 40 inimest ära tapetud, siis oli valjus sel ajal arusaadav ja vabandatav. Aga ma ei ole sellest ühtigi kuulnud, kui palju sõjaväljakohtute läbi kommuniste on ära tapetud, see on, kui suur oli surmatute arv teisel pool, kui palju 1. detsembri hulluse tagajärjel sõjaväljakohtute läbi kommuniste ära on surmatud. Kas teie võiksite mulle öelda, kui palju? (L. Johanson, stp: Ei julge öelda.) Ma ei julge ka seda kuulda. (M. Martinson, põl: Võib olla, et Teie ei kõneleks täna siit kõnetoolilt, kui seda poleks tehtud, Teie suu oleks ehk ka mulda täis.) Härra Martinson, kui tõetundmusest räägitakse, siis ei kaaluta seda, kas rääkijal omal ka kõis kaela ümber võiks seotud saada või mitte. (M. Martinson, põl: See on ju siis karikatuur.) Teie olete tõepoolest karikatuur kogu aja, mis Teie siin olete olnud. Teie sõber kõneles, et mina olevat 1. detsembril lõdisenud ja vaadanud, kus müüri sees auk. Mina ei saanud seekord mitte vastata, aga nüüd ma vastan nendele härradele, et niisuguseid asju kõnelevad ainult need, kes ise ahju taga on olnud. Kes ise ahju taga on olnud, see teab teist sealt otsida. Mina teatan, et mul võimalustki ei olnud auku otsida, sest niikaua, kui see lossivärav kommunistide käes oli, olin mina oma korteris vangis, vangis selles mõttes, et ma sealt kuskile ei pääsenud.

(Koosolekut hakkab juhatama esimees A. Rei.)

Mina ei tea öelda, kas ma kangelane oleksin

sel silmapilgul, kus mul surmale silma tuleb vaadata, aga nendest hädaohtudest, mis mul senni elus ette on tulnud, olen mina ikka jagu saanud, ilma et ma oleksin kõhu peal roomanud. Härra Martinson, seda pidage mees, kui Teil teine kord jälle vaja on niisugust väljendust teha. (Siseminister K. Einbund: Ei ole põhjust!) Jah, mina oleksin väga sellega nõus, kui mitte niisuguste asjadega ei tuleks tegemist teha. Mina ei tea mitte, ja ma arvan, et ka Teie, härra Einbund, seda ei tea, kas meie surmasilmapilgul roomlastena surra oskame. (Siseminister K. Einbund: Mis jaoks ennast kiita.) Jah, aga ärge laske siis ka ennast kiita, et kommunistid ei olla mitte Gustavson'i ja Jonas'e laste juurde läinud, vaid Teie juurde. See on ka teatav hooplemine. (Siseminister K. Einbund: Väga piinlik on, kui seda tehakse.) Ka mulle oli see piinlik.

Nüüd siis välja minnes sellest, nagu härra siseminister ütleb, et kõik on seaduslikus korras sündinud. Seda oleme kogu aja kuulnud, et kõik on seadusepäraselt sündinud. Aga kuidas on siis selle seadusepärasusega? Mina olen õige lugupeetud juristide ja kohtunikudega rääkinud ja nemadki ütlevad, et nendes protsessides mängivad tunnistustena peaosajagendmed. Nende tõelikkust ei saa aga ei kaitsja, ega kohus kindlaks teha. Ma ei tea, ma ei ole asjatundja, kas kohtul on võimalus neid uurida, aga ma arvan, et nende tõelikkuse peale on kohtul väga raske saada. (Siseminister K. Einbund: Kohus hindab.) Kohus hindab nii, nagu tema ühe sotsialisti ämma piimaostmist Valgas on hinnanud, et olevat kokku lepitud, et see ämm koorib piima ja sotsialistide juht saab piima asemel siis koort? Kohus on seda nõnda hinnanud! (Siseminister K. Einbund: Tema südametunnistus.) No jah, muidugi, see on üks ilus südametunnistus, aga mina ei ole niisuguse südametunnistuse peale kade. Tuletage siis teist asja meelde. Tuletame meelde Heideman'i protsessi. Ma ei kõnele Heideman'ist, võib olla, et kohus tema vastu tõepoolest süükohtuotsuse tegi, aga sel ajal kirjutasiid ajalehed, ja on ka juristid kõnelenud, et peasüüdistus surmanuhtluse ulatusega on vabalt konstrueeritud ja nimelt selle kavatsusega, et surmaotsus üldse küsimuse alla võiks tulla. Süüdistus oli nimelt see, et Heideman sõjaajal salakuulaja olla olnud.

Aga edasi, see esimese astme kohtuotsus jäi maksma. Jällegi olen mina lugupeetud juristide ja kohtunikudega kõnelenud, — ma ei või nimesid nimetada, aga üks väga lugupeetud jurist ütles, et on kaheldav, kas ka selle seaduse põhjal, mille peale sõjaminister toe-

tab, temal seda õigust oli, et tema kassatsiooni kaebtuse seisma pani. Aga tõsiasi on see, et 67 inimese — peale Heideman'i — kassatsiooni kaebtus ära lõigati, ja esimese astme kohtuotsus on tänapäevani maksma jäänud. Mis ütleks nüüd eurooplane selle kohta, kui ta seda kuuleks. (Siseminister K. Einbund: Kui eurooplasel mäss majas, siis teeb ta sedasama.) Meil ei ole enam mäss majas. (Siseminister K. Einbund: Meil ei ole ka enam Heideman'i protsessisid.) No ammuks ta siis oli. Teie mäletate ometi, et härra kindral Laidoner varsti pärast 1. detsembrist ütles, et sõjavägede ülemjuhataja instituut tuleb ära kaotada, asi on niikaugele likvideeritud. Aga härrade sõjaministri ja siseministri arvates ei olnud see veel juulikuus nõnda kaugele likvideeritud, et oleks nendele 67 isikule võimalus antud teise astme kohtu ette oma asjaga minna.

Siis see sügisene üliõpilaste protsess. Meil on juhus olnud sellepeale tähendada, et isegi veneajal niisuguse süüdistuse pärast mõisteti 8 kuuks kunni 1 aastaks kindluse vangi. Sellesama paragrahvi põhjal, sellesama süüdistuse eest mõistis aga meie kohus inimesed 6—8 aastaks sunnitööle kõigi õiguste ärakao-tamisega. Kui endised Vene üliõpilased oma kindlusevangistuse Stolõpin'i ajal ära istusid, siis võisid nad jälle ülikooli minna. Võib olla, neid ei lastud mitte Moskvast või Peeterburis studeerida, vaid saadeti Tartu või mujale, aga neil ei lõigatud mitte seda võimalust ära, et nad edasi studeerida ei oleks võinud. Aga meil ei ole nendel meestel enam võimalust ülikooli astuda. Ja kui meie seda nüüd jälle inimestele Kesk-Euroopas, arenenud rahvaste juures, räägiksime, ütleme, kui mul jälle vaja oleks neid asju kaitsta ja nende üle seletust anda Brüsselis või Zürich'is, kuhu tööliste internatsionaali täidesaatev komitee kokku tuleb, mis teie arvate, mis öeldaks seal selle kohta? Kujutage enesele ette, missugune vastus võiks selle peale meile osaks saada! Minu austatud härrad, See üldine mulje ei jää ju meie juurde, ta ei piirdu mitte ainult Eesti piiridega, ta ulatab ju kaugeemale, ja ma võin teile öelda, et novembrikuus, 4.—5. novembril, kui rahvusvahelise sotsialistliku tööliste internatsionaali nõukogu Londonis koos oli, et seal jällegi Eesti küsimus päevakorral oli. Eestist oli internatsionaali büroole sedavõrd halbu teateid saadetud, et päevakorrale võeti Ungari, Itaalia ja Rumeenia küsimuste kõrval ka Eesti olukord. Otsekohene küsimine meile on siiaaani veel kätte tulemata jäänud, aga koosolek otsustas ja tegi sekretäärile ülesandeks Eestist kindlamaid teateid pärida. Ma ütlen, austatud härrad, kui see

küsimine siia jõuab, saab meil väga raske olema vastata selle peale ja nimelt raske sellepärast, et meie seda poliitilist survet ära salata ei või, ja et meie seda mitte õigustatuks tunnista ei või, sellest hoolimata, et meie kaks parteisõpra valitsuses olid. Ma olen juba ükskord öelnud, et kui meie parteisõbrad valitsusse läksid ja sinna jäid, siis ei läinud nad sinna rühma esitajana, vaid nad läksid sinna kui sotsialistid, ilma et nad oleksid kohustatud olnud vastust andma rühmale, või et rühm ennast vastutavaks oleks tunnistanud nende tegevuse eest.

Meil kõneldakse suurest koalitsioonist. See koalitsioon ei põhjene mingisuguse kokkuleppe või pakti peal, vaid see põhjeneb hea usu peal. Niihästi ühelt kui teiselt poolt mindi heas usus välja, minu parteisõbrad läksid kahtlemata heas usu valitsusse, sest nad lootsid, et neil võimalik on survet, eriti seda survet, millest siin kõne on, pehmendada. Ja mina ei kahtle sellejuures, et nad tõepoolest mõndagi selles suunas pehmendada on suutnud. Aga kui härra minister nüüd meid, sotsialiste, kaastutujateks tahab teha surve pärast, sellepärast et meie seltsilised valitsusest osa võtsid, siis ei ole see ometi küllalt põhjendatud. Meie seltsimehed püüdsid paljugi vastu võidelda, aga neid oli ainult kaks üheksa või kümne vastu. On avalikult teada, et meie parteisõber Ast Heideman'i protsessi ajal väga suure innuga on meie seisukohti kaitsnud, aga ta oli üksinda sel ajal, kuna meie teine minister oli puhkusel Londonis. Kui nad ka mõlemad seal oleksid olnud, ei oleks see suurt aidanud. Täie õigusega võite öelda, miks teie mehed valitsusse edasi jäid ja mitte tagasi ei astunud. Ka mina isiklikult ütlen seda, aga meie ministrid ei astunud siiski mitte tagasi, ja võib olla, et see on üks eksisamm ja selle peale tuleb kui eksisammu peale vaadata, aga mitte nii, nagu oleksid nad nende asjadega rahul olnud ja seda kõike heaks kiitnud. Meile heidetakse ette, et meie peaksime rahuldatud olema selle läbi, et meie oleme saanud portfelli ministri. Kui teie tõepoolest vähegi ausameelsed tahaksite olla, siis oleksite teie ümberpöörduvalt pidanud ütleva, et Eesti kodanlus sai portfelli ministri. (J. Hünerson, põl: Önnistasite meid küll sellega.) Härra Hünerson, ma tahan ka sellest natukene kõnelda. Meie teame kõik, et meie Riigivanelmad ükski nõnda liikumiskerged ei ole olnud, nagu Prantsuse peaminister Poincaré, kes sõitis igal pühapäeval, mõnel pühapäeval isegi kahte kohta kõnelema. Meie Riigivanelmad on raskema liikumisega. Enne härra Jaakson'i valitsust kuulsime kodanlikus ajakirjanduses, et väga vähe tehtavat propagan-

dat Eesti iseriikluse mõttes, et väga vähe tehtavat propagandat selle kasuks, mis kodanikkudel Eesti iseseisvuse läbi kasu on olnud jne. (J. Hünerson, põl: Kas sotsid seda ei soovinud?) Sotsid soovisid seda ka, aga sotsid oleksid soovinud, et seda propagandat oleks näiteks härra Hünerson või keegi teine teinud, aga mitte sotsialistlik minister. Nüüd võttis aga sotsialistlik minister selle ülesande enese peale, sõitis ringi ja kõneles. Aga ta ei võinud ja ometi mitte kui sotsialistlik agitaator kõnelema minna, vaid ta pidi ennast ka kaitseliidust laskma vastu võtta, hurraatada laskma jne., mis kõik sündis kodanluse kindlustamise mõttes. (J. Hünerson, põl: Eesti kindlustamise mõttes!) Noh, siis öelge, Eesti kindlustamise mõttes, kui Teie tahate, aga ärge heitke portfelli ministri ette, et ta oma tööd ausalt ei ole teinud. (J. Hünerson, põl: See on teine küsimus. — M. Martinson, põl: Kas Eesti sotsialistlikkust pole tarvis kindlustada?) No jah, see on teine küsimus! (M. Martinson, põl: Härra Martna, vastake, kas Eesti sotsialistlikkust pole tarvis kindlustada!) On küll, kuid mitte sel teel! Enne veel, kui ministritool tema all soojaks sai, tehti talle ülesandeks ametnikele koosolekule minna ja ametnikkudele selgeks teha, et Vabariigi Valitsusel võimalik ei ole nende palku tõsta. Eelolev valitsus, endine valitsus oli ametnikkudele lootust andnud, et nende palku möödaläinud 1925. a. tõstetakse üldsummas 180 miljoni võrra. Portfelli sotsialistlik minister pidi minema ja ametnikkudele selgeks tegema, et võimalik ei ole nende palku tõsta. Ja teie arvate, et minu parteisõber tegi seda sotsialistliku agitaatorina! Vaadake, nii kaugele lähevad teie vaated viltu selles hindamises, kelle minister oli portfelli minister. (M. Martinson, põl: Teie tõite ta kodanlusele ohvriks.) Jah, see on õige, meie töömehe tööpooldest oma kaks seltsimeest kodanlusele ohvriks, see on minu arvamine.

Kui meie veel edasi tahaksime vaadata, kuidas poliitiline surve on avalikuks saanud, siis juhiks ma teie tähelepanu mõne üksiku asjaolu peale, mis ilmsiks on tulnud näiteks ametiühisuste põhikirjade registreerimise juures. Ühte niisugusesse põhikirja oli üles võetud, et töölisühingu liikmeks ei või olla direktorid ja teised vabriku juhatause liikmed. Põhikirja jäi kinnitamata motiividel, et meil olevat ühinemise vabadus. Aga kui kuskil niisugune ühisus ellu kutsutakse, siis ei saa ühisus oma põhikirjas — kohtu arvates — näidata, et tema teatud isikuid algusest peale niisuguseks tunnistab, kes ei või ühisuse liikmed olla. Ühes niisuguses põhikirjas on tähendatud olnud,

et ühing püüab oma liikmete seas klassivõitluse ja klassitunde arusaamist äratada. Kohus ütleb, et seda ei või lubada, see olevat segane ja paindub mõiste ja võivat arusaamatusi tekitada. Ühe põhikirja kinnitamata jätmise põhjuseks on olnud see asjaolu, et ühisuse põhikirjas on olnud mingisugune märkus rahvusvaheliste liitudega ühinemise kohta. Kohus on leidnud mittelubatavaks, et Eesti liidud ja töölisorganisatsioonid rahvusvaheliste liitudega ühinevad. Samuti pidi lubamatu olema märgukirjade ja seaduseelnõude väljatöötamine. See olevat Riigikogu asi, ja töölisühingud ei tohtivat sellega tegemist teha. Ja et meil töölepingute suunas vabadus valitseb, siis on kõik kollektiivnõudmised ja kollektiivmärgukirjad lubamatud. Vaadake, need otsused ametiühisuste põhikirjade suunas on läinud aastast pärit. Need on pildikesed Eesti rippumatu kohtu tegevusest.

Härra siseminister tähendas oma kõnes, et kirjeldus Turp'i üle kohtumõistmisest ei või ju ometi õige olla, sest need kohtud ei pidavat protokolle, nad ei ole avalikud ja sellepärast võis niisugune kirjeldus või teadete andmine ainult kaebeluse poolt tulla, ja sellepärast ei võivat ta küllalt usutav olla. Ka sellel asjal on oma teine külg. Kahtlemata on selles ju niipalju õigust, et neid teateid keegi kontrooleerida ei saa, kas see lugu tööpooldest nii on olnud. Aga kuidas see meie psühholoogilise seisukohaga sobib. Mina leidsin seda lugu kuuldes, et niisugune kohtumõistmine täielikult üheväärline on nendega, mis meile Venemaalt tuttavaks on saanud, kus inimesed lihtsalt „seina äärde seisma“ pannakse. Ka sealt poolt oleme nii mõndagi kuulnud, mis ainult kannatajate eneste kaudu avalikuks saanud, ilma et need kohtumõistmised ja mahlaskmised avalikud oleksid. Neid teateid kommunistlikult maalt meie usume, aga kui nüüd keegi kaebelune seda meie oma kohtute kohta kõneleb, siis öeldakse: Noh, härra Turp võis ju nõnda kõneleda, ega siis see ei tarvitse veel tõsi olla, meie kohtunikud on väga kõrge haridusega inimesed jne. Aga mina arvan, et ka kommunistlike kohtute liikmed ei ole kõik ilma hariduseta, et seal niisuguseid asju sünnib, seda meie usume, aga oma kohtust ei taha meie seda uskuda. Mina usun, et Turp'iga on nõnda sündinud ja see on üks argument, mis minule mulje sellest survest ja kõigest sellest üldse, mis siin sünnib rängaks teeb.

Härra siseminister tähendas, et meie olevat Einbund'ile usaldust avaldanud. Ka seda võib nii ja teisiti mõista, ka see kuulub selle mittekirjutatud koalitsiooni paktisse. On ju tõsi, et meie ridades enne härra Jaakson'i valitsuse

moodustamist ränku etteheiteid siseministri aadressil tehti, ja härra siseminister võib ju õigusega öelda, et peale selle, kui minule nii ränku etteheiteid tehti, leiti võimalikuks minuga koos valitsema tulla. Seda peab ju kui teatud usaldusavaldust mõistma. Kuid nõnda kaugele ei ole sotsialistliku rühma usaldus kunagi läinud. Kui meie selle arupärimise valitsusele esitasime, siis oli see arupärimine sihitud esimeses joones ikkagi härra siseministri tegevuse vastu, olgugi et arupärimine poliitilist survet terves ulatuses puudutab. Kui meie lõpuks uue valitsuse, Teemant'i valitsuse moodustamise ajal vana valitsuse poolt hääletasime, siis ei sündinud see mitte loogikavastaselt, nagu paremalt poolt öeldi. Sel silmapilgul oli meil ikkagi valikuga tegemist halva ja veel halvema vahel ja meie arvasime, et härra Jaakson'i valitsus võiks siiski vähem halb olla. Ma oleksin väga õnnelik, kui ükskord öelda võiksin, et meie eksinud oleme, ja mina ei kohkuks tagasi tööle tunnustust andmast sel puhul, vaid teeksin seda heameelega. Aga sel silmapilgul, kui meie nõnda hääletasime, siis tegime seda selles mõttes, et meie härra Jaakson'i kui Riigivanemat vastuvõetavamaks pidasime.

Lõpuks tähendas härra Einbund veel, et meil ei tarvitseks politsei vastu võitlema hakata. Juba vahelhüüdes tähendasin, ja ka eelkõnelejad on tähendanud, et see on ekslik, kui selles politsei vastu võitlemist nähakse, kui meie poliitilise surve ärakaotamiseks sõna oleme võtnud. Kodanlikus riigis on politsei institutsioon tarvilik ja niikaua, kui see ühiskond niisugune on, ei saa ilma politseiaparaadita läbi. Aga see politseiaparaat on selle järele, nagu tema tarvitajad. Meie arvamise järgi ei tarvitseks see aparaat mitte nii terav ja kõikõiguslik olla, nagu tema meil on. Minu arusaamise järgi ei ole ka lubatav, et kohtud, kes isegi rippumatud kohtud ei ole, nagu see kohus, kes töölisühisuste põhikirjade registreerimisel nõnda talitas, nii suurt rõhku panevad politseitunnistuste peale, mis ilma kontroleerimata on. Minu seisukohast vaadates oleks vaja, et poliitiline surve kas otsekohene või kaudne, niipalju kui see töölisorganisatsioonide vastu sihitud on, kaoks, ja et töölisorganisatsioonidele suurem võimalus antaks oma asju ise ajada, see on kokku tulla ja ka selles suunas neile tegevusvabadus jätta, et nad ise oma liikmeid sõeluksid ja välja heidaksid need, kes nende hulka ei sünni jne. Seda oleme meie oma arupärimisega püüdnud kätte saada. Mina arvan, see on, ma ei arva, kuid ma peaksin arvama, et meie kodanlikud rühmad, kes demokraatiat sõnakõlksuna ei tarvita, vaid seda

tõsisel mõttes võtavad, meie arupärimise mõtet aru saavad ja seda toetavad.

Juhataja **A. Rei**: Sõna on teadaandeks rkl. Jürman'il.

Abiesimees A. Jürman: Paljud eelarve alamkomisjonide liikmed on juhatusse poole pööranud küsimusega, kas homme hommikul on Riigikogu koosolek. Juhatus on otsustanud, et komisjonidele töötegemist võimaldada, homme hommikul Riigikogu koosolekut mitte kokku kutsuda. Kas homme õhtupoole Riigikogu koosolek kokku kutsutakse, see selgub alles tänaõhtusel koosolekul. (M. Martna, stp: Mõned komisjonid on just homme õhtuks kokku kutsutud.) Ma juba tähendasin, et see küsimus selgub õhtul. Kui rohkem soovi avaldatakse homme õhtul Riigikogu koosolekut mitte pidada, siis võtab Riigikogu juhatus seda arvesse ja võib olla jääb ka õhtune koosolek ära.

J. Uibopuu (rhvsv): Väga lugupeetud härrad rahvasaadikud. Käesoleva arupärimisega on üles seatud küsimus, kas meil on poliitiline surve ja tagakiusamine olemas või mitte. Riigikogu ütleb loomulikult oma ülemineku-vormeliga selles küsimuses kindla ja või ei. Mina ei taha selle küsimuse juures neid külgi puudutada, millest pahempoolsed härrad rääkinud. Mina tahtsin ainult ühe küsimusega käesoleva arupärimise juures esineda, mis juba Petseri esitaja härra Grigorjev'i poolt üles tõstatatud, see on nimelt Svaner'i küsimus. Minul on isiklikult võimalus olnud Svaner'iga raudteel koos töötada ja seda aegadel, kus Eesti riigist unistada ei võidud. Pärast seda olen mina temaga veel kokku puutunud Eesti riigi-voimu tegevuse ajal. Selle järele olen selgusele jõudnud, et härra Svaner'i tegevuse kohta ei tohiks kuidagi niisuguseid andmeid olla, mis sarnase otsuse lubaksid teha, nagu see praegu tema kohta tehtud on. Niisugune talitamise viis annab põhjust arvamisteks, et meil Eestis ikkagi teatud poliitiline surve olemas on. Svaner oli 1922. a. Petseris ja kõneles avameelselt, et tema oli Vene võimu ajal telegraafi komisariiks olnud mitte sellepärast, et ta, võib olla, kommunist oli, vaid lihtsalt sellepärast, et tema sellel ajal Vene territooriumil asus ja Vene võimu teenistusse võeti. Eestisse tuli sellepärast, et selle võimu survest pääseda. Siin aga mingisuguse isikliku intriigi pärast pannakse tema peale teatud süüdistused ja ta on sunnitud oma kodukohast, Petserimaalt, lahkuma. Niisugune talitamise viis ei jäta väljaspool teatud arvamist avaldamast, et siin poliitilise survega tegemist on ja seda samal

ajal, kui teised isikud püsivad kõrgematel kohtadel meie ametiasutustes, näiteks kas või kohtu-uuri jaoks. Kui juba talitatakse, siis peaks seda igalpool tehtama ühesuguse moodupuuga. Sellepärast tahaksin härra siseministrilt rohkem seletust kuulda härra Svaner'i kohta, et võiksin puhtast südamest liht ülemineku-vormeli poolt hääletada.

Peale selle tahaksin veel üksikute väidete juures peatuda ja nimelt nende juures, mis puutuvad kohtutegelastele tehtud etteheidetesse. Kõneldakse, et kohus toimivat lihtsalt ainult agentuurandmete järgi. Võib olla on see kuskil praktiseeritav. Agentuurandmeid peavad tunnistajad tunnistamistega tõestama, kui seda ei ole, siis asitõendustega. Agentuurandmed ei ole midagi muud, kui ainult see tee, mis viib uuriva ametniku, kas tunnistajate või asitõenduste juurde, missugused süüdistuse põhjendajad peavad olema. Minu arvates on nõnda kohtuprotsesside juures talitunud.

Edasi tahtsin ühe väikese märkuse juurde lisada endise Riigivanema härra Jaakson'i esinemise puhul tekkinud asjaolude kohta. Nimelt kõneldi Robas'est. Robas oli aga valemimi, õige nimi oli Klein. Selle järele kui inimene surnud, pidi aktides ka ära tähendatama Robas'e asemel Klein. Kuid kui seda tehtud ei ole, siis ei jäta see, minu arvates kõigeparemat muljet. Ma ei taha seda sugugi sellepärast ette tuua, nagu tahaksin ametnikkude peale, kellele isegi suur vastutus, teatud varju heita. Kuid ometi peaks aktidesse seda ära tähendatama, mis tõesti sündinud on. (J. Vain, stp: Aga süüdistus ei seisaks siis enam püsti.) Mis on politsei? Ta on andmetekoguja, temal mingit täidesaatvat võimu ei ole. Ütleme näiteks, tuleks käsk siseministrilt kedagi kinni võtta. Mina ütlesin sellel korral umbes järgmist: Mina ei tunnista seda käsku, minule on ainult prokurööri käsk seaduseks. (Vahelhüüe pahemalt poolt: Teie tunnistate, aga Õunapuu ei tunnistanud.) No jah, Õunapuu. (Vahelhüüe.) See on teine asi. Mina ütlen, majanduslikult võib minister oma mõju avaldada, kuid juurdlemises ja inimeste areteerimistes allub ametnik prokuröörile ja kohtuvõimu käsutada. Aga et kohtuvõimud tegutseksid ainult agentuurandmete põhjal, see näib mulle võõrastav. (O. Gustavson, stp: Kas Teie olete sõjaringkonna kohtus protsessidel käinud?) Jah, mina olin sõjaringkonnakohtus 149 protsessi ajal, ja seal tuli ette niisugune tunnistaja, kes oma ümbruses olevatest sündmustest ei võinud seletusi anda. Ja tõesti kui tuuakse ette niisugune, nii öelda värdjas, tunnistajaks, siis on see kõige selle protsessile halva ilme andnud. Niisuguseid asju on olnud, aga selle-

pärast on teisi olnud, kes tunnistajatena andmeid tõestanud. Sangaste Jussi tunnistus viis andmed teiste juurde, ja see asi sai vastavate tõestustega kinnitatud.

Nende väikeste märkuste puhul oleksin mina tahtnud lugupeetud siseministrilt suu-remaid andmeid Svaner'i kohta, enne kui ma võiksin rahuliku südamega liht ülemineku-vormeli poolt hääletada.

K. Virma (stp): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Kui eelmisel koosolekul härra siseminister juhtis Riigikogu tähelepanu selle peale, et valitsuses on ka sotsialistide ridadest ministrid olnud, ja valitsus olla kõigis nendes asjades üksmeelselt töötanud, sellejuures aga ka selle peale tähendas, et õiguse järele oleks selle küsimuse vastamise juures pidanud olema esirinnas kohtuminister, siis, kui ta oleks seda viimast väidet edasi arendanud, siis oleksid temal kindlasti meelde tulnud asjad, mis selle küsimuse juures valitsuse käsitamisel olid. Need asjad oleksid võinud ka Riigikogu huvitada. Kahjuks arendas härra siseminister ainult oma esimest väidet, jättes teise puudutamata, ja sellepärast jäi ka Riigikogule teadmata, et minu parteisõber, tolleaegne minister Ast, suure hulga kirju esitas härra siseministrile, mis ligikaudu neid küsimusi puudutasid, mis käesoleva päevakorra-punkti juures arutamisel on. Neid kirju edasi andes, mis kohtade pealt protestina tulid, ei võinud minister Ast ühel arvamisel olla siseministriga, sest minul on teada, et minister Ast neid küsimusi ka Riigivanema härra Jaakson'i juures käsitas ja Riigivanemaga nõu pidas, kuidas asja parandada. Minu arvates oli nende läbirääkimiste tagajärg see, et tekkis nõupidamine valitsuse juures, millest osa võttis Riigikohtu esimees. See nõupidamine pidi juba suvel tulema küsimuste asjus, mis puutusid sõjaringkonnakohtute tegevust, kuid selle nõupidamise kokkutulemise juures oli lahk-
arvamisi, aga lõppude-lõpuks tuli nõupidamine siiski kokku. Ja mis meie kuulsime nõupidamisel? (M. Juhkam, tõer: Väga huvitav!) Meie kuulsime Riigikohtu esimehe teadaande, et Riigikohtu ringkondades ollakse arvamisel, et meie praegused sõjakohtud ei ole põhiseadusega kooskõlas. Mispärast härra siseminister oma kõnes seda ei teatanud Riigikogule? Kui härra siseminister seda oleks teinud, siis oleksid temal ka meelde tulnud need asjad, mille üle seal läbi räägiti. Siis oleks härra siseministril meelde tulnud, et härra sõjaminister süüdistas mind ja minister Ast'i ja muuseas ka riigikohtunikke, kes arvamisi avaldanud, et sõjakohus ei ole põhiseadusega kooskõlas. Härra sõjaminister süüdistas meid ja heitis ette, et meie tahtvat näiteks niisugust

asja kätte saada, et kui mõni sõjaväelane posti pealt ära jookseb... (Vahelhüüe J. Sepp'a, mo poolt.) Ja millest Teie räägite, ega praegu üüriseadus arutusel ei ole. (Naer. Hulgalised vahelhüüded. M. Laarman, põl: Rääkige Eidapere raudteest.) Ja sellest ma võin ka rääkida, härra Laarman, ma täidan Teie soovi. (Hulgalised vahelhüüded. Juhataja helistab.) Härra sõjaminister ütles meile, et meie tahtvat niisugust korda sõjakohtute asjus maksuma panna, et kui keegi sõjaväelane posti pealt ära jookseb, siis peab sõjaminister sõduriga minema „miravoi“ juurde. Niisugust korda pole meie aga kunagi nõudnud. Aga kui juba Riigikohtu esimees Vabariigi Valitsuse koosolekul arvamist avaldab, et sõjakohtud ei ole põhiseadusega kooskõlas, siis on seal kuskil niisugune asi, mis tahab parandada. Kui Riigikohtus mõned põhimõttelikud otsused on tehtud, millest härra Sepp räägib, siis on see iseasi. (J. Sepp, mo: Kuidas see siis iseasi on?) Tähtis on sellejuures see, et minu poolt tähendatud nõupidamisel asjakäik niisugune oli, mis tõendab, et valitsuses selles asjas üksmeel kuidagi ei valitsetud. Peale selle võib meelde tuletada lahk-arvamisi, mis Ülgekütt'i küsimuse juures valitsuses tekkisid, kus asi isegi nii kaugele läks, et valitsuse kriis pidi tulema, vastavad tagasiastumise kirjad olid juba sisse antud. Samuti maksab selle küsimuse juures veel meelde tuletada Heideman'i armuandmise küsimust, kus minister Ast üksikasjalikult ette tõi asjaolud, ja kindlad andmed küsimuse otsustamiseks vastupidises suunas, mis näitab, et meie ei olnud ühesugusel arvamisel parempoolse tiiva arvamise. Minister Ast'i põhjendused ilmusid pärast sotsialistliku partei keskkomitee teadaandena ajakirjanduses. Need asjad on ometi tunnismärgiks, et meil valitsuses ühtlast arvamist niisugustes küsimustes ei ole olnud. Ja nüüd tulla siia kõnetooli ja öelda, et meil on selles asjas ühesugune arvamine olnud, see on minu meelest vähemalt eksitus. Minu meelest oli asi isegi niimoodi, et endine härra Riigivanem seda asja, mis mina praegu siin teatasin, pidi sama arupärimise vastamise puhul Riigikogule teatama, nimelt, et valitsusel on olnud nõupidamisi Riigikohtu esitajatega ja on tahtmine sõjakohtute asjus veel Riigikohtu esitajatega nõupidamisi jätkata, ning tarvilikke asja lahendamise teid leida. Mina rääkisin härra Riigivanem Jaakson'iga ja küsisin tema käest, mispärast see seletus välja jäi. Tema ütles, et seda võib tagant järele läbirääkimise ajal teha.

Nüüd kui ma kuulen härra siseministri seletusi, et praegune kord on õige kord, siis paistab mulle, et praeguse valitsuse juures

seda küsimust enam seda rada ei lasta minna, kuidas ta oleks eelmise valitsuse ajal läinud. Minul ei ole enam põhjust arvata, et praeguses valitsuses härra siseminister neid seisukohti veel pooldab, mida ta selle küsimuse käsitamise juures pooldas eelmises valitsuses. Ütlen, et härra siseministri arvamisest läksid härra sõjaministri arvamisest lahku sõjakohtute küsimuse asjus ja tema ei pooldanud sõjaministri arvamist selles küsimuses, vaid tähendas, et meil selles küsimuses parandusi võimalik teha on. (Siseminister K. Einbund: Mis asjas?) Sõjakohtute asjas. (Siseminister K. Einbund: Mispärast see tähtis on praeguse asja juures? See ei ole sugugi tähtis.) Vaadake, härra siseminister, kui Teie oleksite olnud veel siseminister härra Jaakson'i kabinetis, siis oleks sõjakohtute asjus teine kord võinud tulla, Teie pooldasite teist korda. Aga praeguses valitsuses olles Teie toetate seda korda, mis praegu maksab. Minul ei ole lootust, et praegune valitsus küsimust selles suunas tahab arendada, nagu seda eelmise valitsuse ajal oleks arendada võinud. (Siseminister K. Einbund: Ei usu Teie ise ka seda. — K. Päts, põl: Kas nemad seaduse vastu kohut peavad? — M. Martna, stp: Keegi peab sõjakohtupidamise korra välja töötama.) See on selge, keegi peab selle seaduse välja töötama. (O. Gustavson, stp: Selle kooskõlla viima meie põhiseadusega.) Mina sain Riigikohtu tegelastest, kellega ma rääkisin, niimoodi aru, et praegune seadus meie põhiseadusega ei ole kooskõlas. (K. Päts, põl: Kohutupidamise korra seadus.)

Kui härra siseminister ütleb, et selle küsimuse, mida arupärimine käsitab, on valitsus otsustanud ja sellepärast on siin valitsusega tegemist, mitte siseministriga, tarvitades ütelist: „mis see siis minusse puutub“, siis ei ole selle seletusega asi päris korras, vähemalt ei ole asi meil sellega ühtlane. Vaadake härra Laarman ja eriti „Kaja“ kirjutab praegu palju raudteeasjast ja ütleb, et endine minister Virma on selles süüdi, et Pärnu-Eidapere raudteed ehitatakse, ta on üksi seda teinud. Selle kohta võin mina öelda, et sellel ajal, kui Vabariigi Valitsus otsustas, et Eidapere-Pärnu raudteed tuleb hakata ehitama, olin mina väljamaal, mina ei olnud Tallinnas. Sellepeale vaatamata mina ei tule tagasi ajama seda, et mina valitsusele vastava ettepaneku tegin. Selle ettepaneku vastu vaidles riigikontrolöör ja seda küsimust juureldi kohtuministeeriumis, kuid otsus, et raudteed tuleb ehitama hakata, tehti siis, kui mind kodus ei olnud. Aga härra Laarman ja mõned teised on arvamisel, et üksipäini Virma olla süüdlane, et raudteed nõnda ehi-

tatakse, nagu neile ei meeldi, ja et siin ei ole valitsus mitte midagi teinud. (M. Laarman, põl: Kas valitsus sihi ära määras?) Muidugi määras, sest ega valitsus ei arvanud, et raudtee tuleb ehitada Kamtshatkasse. (Vahelhüüe J. Sepp'a, mo poolt.) Teiega ei maksa rääkida. (M. Laarman, põl: Teie olete minister olnud ja nüüd ei taha Teie lihtsurelikkudega rääkida, pange ordenid ka veel ette.) Mina ütlen, mispärast mina selles asja praegu rääkimist üleaaruseks pean. Härra Riigivanem Jaakson küsis siit kõnetoolilt, et tulgu keegi ja öelgu, missugust seadust on valitsus rikkunud. Selle üleskute järele ei ilmunud keegi oma seletustega peale riigikontrolööri, kes teatas, et seadust ei ole rikutud. Pärnu-Eidapere raudtee ehitamise protesti küsimuse arutamisel komisjonis oli aga härra Sepp arvamisel, et maad olla võõrandatud nõnda, nagu tema arvates õige pole. Et aga kokkuleppe teel võib ka maad osta, sellest ei rääkinud ta midagi. (Vahelhüüe J. Sepp'a, mo poolt.) Mis Teie sellest praegu räägite, sellest räägime siis, kui päevakorda tuleb vastava komisjoni aruanne; ärgem sellest enam rääkigem.

Ma tahtsin Pärnu-Eidapere raudteeküsimuse näitega ainult seda tähendada, et ühel juhtumisel tehtakse ainult vastav minister üksi vastutavaks omal alal, teisel juhtumisel kaldutakse sellest aga hoopis kõrvale ja pööratakse süüdistus valitsuse vastu. (Siseminister K. Einbund: Teie tahate teisel puhul teha üksikud vastutavaks.) Mina tein valitsusele vastava ettepaneku. (Siseminister K. Einbund: Mina ei ütle Teie suhtes, vaid Teie kolleegide suhtes, nemad tahavad üksikuid teha vastutavaks.) Mina arvan, et ei saa igal juhtumisel üksikuid vastutavaks teha. (Siseminister K. Einbund: Muidugi ei saa.) Aga teatud küsimusi ei tohi unustada ja salata. Mina ei ütle seda, et mina ei ole teinud valitsusele ettepanekut raudtee ehitamise asjus, mina panin vastava kava valitsusele ette, vastava rahakulutamise summa jne. Seda kava kaaluti riigikontrolööri vastuvaidlemise põhjal mitu aega. Juba suvel oleks pidanud otsustatama raudtee-ehitamise küsimus pärast seda, kui majandusnõukogu vastava otsuse tegi. Asja kaaluti mitu kuud ja ei või keegi öelda, et valitsus otsuse juhuslikult tegi. „Kaja“ ja härra Laarman laovad aga ainult minule süüdistusi ette.

Mina ei tule aga ütleva, et vaadake, Pärnu-Eidapere raudtee ehitamise küsimus pole minu asi, seda on kõik valitsus teinud ja põllumeestekogude esitajad on sellest osa võtnud. Ühtlasi arvan, et ei maksaks ka siseministril tulla ja

öelda, et teie sõbrad on valitsuses olnud, on seda kõik kaasa teinud, mille kohta nüüd süüdistusi ette tuuakse. Eriti ei ole siseministril õigust seda teha siis, kui tema teab, et sotsialistlike ministrite „kaasa tegemine“ on vastupidises suunas olnud. Härra siseminister vaikis sellest, et valitsuses oli asjaspepuutuvates küsimustes vastuvaidlemisi. (Siseminister K. Einbund: Puudutasin neid juhtumisi ka.) Kahjuks, härra siseminister, Teie ei rääkinud, et meil vastav nõupidamine oli Riigikohtu esimehega. (Siseminister K. Einbund: Kuidas, muidugi ütlesin. Aga lubage, ma tõmban ka tagajärjed sellest.) Minule paistab, et kui härra siseminister tarvitas kõnekäänu: „teie rühm avaldas usaldust valitsusele...“ (Siseminister K. Einbund: Muidugi.) Vaadake, härra siseminister, kõnekään: „teie esitajad on kõik kaasa teinud“ on samas sihis tarvitatud, nagu ütelus valitsusele usalduse avaldamise asjus.

Juhataja A. Rei: On ettepanek tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 20 häält, vastu 26 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

O. Gustavson (stp): Ma tahtsin teha ainult paar märkust. Eelkõige lubatagu mind konstateerida, et härra siseminister seegi kord on jäänud vastuse võlgu mitmele minu poolt serviti seatud küsimisele teatud juhtumiste kohta. Ma ei saa sellest muud midagi järeldada kui seda, et härra siseministril puudub kodanlik julgus tulla ja öelda avalikult, nagu seda on mitmel korral teiste poolt tehtud, et arupärijatel on olnud õigus. Lubatagu siis siit järeldada, et vaikimine on ka vastus. Ma tõlgitsen seda vastust nõnda, et Vana-Kariste läbipuistamise suhtes ei ole kaitsepolitsei-agendid nii tegutsenud, nagu meil maksvad seadused ja määrused ette näevad. Härra siseminister katsub end tõsiasjadest üle aidata kasuistlike kude targutustega. Eelkõneleja — endine minister Virma on näidanud, kuipalju need targutused väärt. On kokku langenud härra siseministri väited, nagu oleks kogu suure koalitsiooni valitsuse keskel poliitilise seisukorra kohta üksmeel valitsenud ja nagu oleksid sotsialistid kõige sellega nõus olnud, mis härra siseminister tol ajal ette võtnud. Ma ei taha sellest kõneleda. Ma vaid tahaksin härra siseministri, kui suure vormalisti tähelepanu täiendavalt juhtida mõnele konkreetsele seaduserikkumisele. Meil maksvate seaduste põhjal — enne maksid nad kindlasti, härra siseminister on neid nüüd katsunud oma koduste korraldustega kohendada, ma ei tea sellepärast, kas tähendatud seadused veel maksavad või mitte—

on meil püstitatud nõue, et politseiametnik peab isiku üle kuulama viimase elukohas, ta võib kodaniku kutsuda lähemasse politseijaoskonda ainult siis, kui kohapeal võimatu isikut kindlaks teha. Härra siseminister Karl Einbund, ma küsin Teilt, kas politsei on seda seadusenõuet alati silmas pidanud. (Siseminister K. Einbund: Kes Teiega maadelda jõuab, maadelge aga üksi.) Ma võin Teile nimetada kümned juhused, kus politsei on käsitanud inimesed mitmete kümnete verstade tagant oma juurde, ilma et selleks oleks olnud põhjus, mida näeb ette meil maksev seadus. (Siseminister K. Einbund: Ärgu mingu!) Teie kuulete, härra siseminister ütleb: et ärgu mingu. Mind huvitaks aga, mis siis edasi sünnib? Meil on Riigikoguski juttu olnud sellest, mis siis juhtub, kui kõikvõimsale politseile mõni kodanik vastaks: mina vilistan teie nõudmistele peale.

Härra siseminister vastab nõnda üleõla, mitte ainult mulle, vaid sama upsakalt omavalitsustele. Ma toon illustratsiooniks vaid ühe näite. Teiste seas arreteriti Virumaal Viru maakonnanõukogu liige Sautin ja Vasknarva valla sekretäär Gunjashin ning viidi politsei poolt ülekuulamisele Narva. Selle juhtumise kohta kirjutab siseministeeriumile Viru maakonnavalitsus, mille eesotsas ei seisa mõni sotsialist, vaid põllumeestekogude mees, järgmist:

„Esitades Teile maakonnanõukogu liikme V. Sautin'i ja Vasknarva sekretääri J. Gunjashin'i ettekandeid nende juures toimepandud läbiotsimise kohta kaitsepolitsei-agentide poolt 15. juulil s. a., ei saa maakonnavalitsus ükskõikseks jääda läbiotsimise tagajärgede ja põhjuste kohta. Maakonnavalitsusele ei ole ükskõik, kas maakonnanõukogu koosseisus ja temale alluvates asutustes juhtivatel kohtadel töötavad riigitrüüd kodanikud või mitte, kuna mõlemi isikute juures toimepandud läbiotsimise vastupidiseid arvamisi lubab oletada.

Et maakonnanõukogu liige V. Sautin'i ja Vasknarva valla sekretääri J. Gunjashin'i tegevuses senniajani midagi seadusevastast märgata pole olnud ja 15. juuli s. a. läbiotsimise põhjused ja tagajärjed maakonnavalitsusele teadmata, palub maakonnavalitsus neid võimalikult omale teatada.

Sellejuures ei saa maakonnavalitsus politseitegevust, kui see ettekannetes väljendatud korras sündis, isikute ülekuulamise juures ülekuulatavate suhtes otstarbekohaseks pidada. Nagu ettekannetest selgub, on politseivõimud isikud Narva politseijaoskonda käsitanud ülekuulamiseks, kus ülekuulamist sama ametnik on toimetanud, kes läbiotsimist juhatas. Ei saa oletada, et Vasknarvas ülekuulamist võimatu

oli toimetada, kuna maksvad seadused isegi kohustavad politseid asjaosalisi kohal üle kuulama, välja arvatud juhtumised, kus isikute kindlakstegemine kohapeal võimatuks osutub.

Lisa: V. Sautin'i ja J. Gunjashin'i ettekanded.“

Kohalik maakonnavalitsus palub vastavaid teateid. Kas võite enestele ette kujutada, mis selle peale vastab siseministri asemel härra Einbund'i lahutamata kaksik ja kaaslane härra Sooman. Ta vastab järgmist.

„Viru maakonnavalitsusele. Teatan, et maakonnavalitsuse esitise peale siseministrile 4. augustist s. a. nr. 8615, mille juurde olid lisatud maakonnanõukogu liikme V. Sautin'i ja Vasknarva valla sekretääri J. Gunjashin'i ettekanded nende juures toimetatud läbiotsimiste kohta, siseminister järgmise otsuse kirjutas: „Maakonnavalitsus ei ole niisuguseis asjus kaebeinstants. Kui ministeeriumil või politseil on tarvis järevalveasutusele ettepanekuid teha, või informatsiooni anda, siis teeb ta seda oma tarvilikul äranägemisel. 16.IX.25. Einbund“ (Siseminister K. Einbund: Täiesti õige!) Ma arvan, härra Einbund, kes omavalitsuste kongressist omal ajal põllumeestekogude esitajana osa võttis ja seal kiidulaulu laulis omavalitsustele, peaks teadma, milline suur tähtsus on meie riiklikus elus omavalitsustel. Maakonnavalitsus peaks igatahes väärimsa teist-suguse vastuse, kui see, millega härra siseminister käesoleval juhtumisel talle näkku hamustas. Härra siseminister jätab vastuse lihtsalt võlgu, kui talt maakonnavalitsus seletust pärib seaduse rikkumiste kohta. Aga muidugi, omavalitsus on ju selleks, et minna omavalitsuse kongressile ja seal mett moka peale määrada: siis on see omavalitsus kõik ja puha, aga igapäevases suhtumises seal on nii, et härra siseminister on kõik ja omavalitsus mitte midagi.

Ma ei oota, et härra siseminister mulle mingid seletusi annaks. Tema seisukoht ju on teada: tema minusugustega juba ei vaidle. (M Laarman, põl: See on õige seisukoht.) Härra Laarman, Teie võiksite parem oma hobusearveid kodus vaadata, palju Teie puhast tasku panite. (M Laarman, põl: Kuidas selle Teie koerakasvatusega on?) Aga sarnast hobupatriotismi on ju põllumehed aina harrastanudki. (M. Laarman, põl: Teil on see koerakasvatus väga selge.) Nende tegelased kuuluvad isegi Eesti panga koduse käsipanga agaramate klientide hulka.

Ma esitan Riigikogule järgmise üleminekuvormeli: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliit-

tilise surve ja tagakiusamiste kohta, tunnustab valitsuse vastuse mitterahuldavaks, nõuab, et tehtaks lõpp tööliikumise tagakiusamisele, ning läheb päevakorras edasi.“

Siseminister **K. Einbund**: Austatud Riigikogu liikmed! Mina vastaksin mõnedele ülesseatud küsimistele Viru maakonnaavalitsuse kirja asjas, milles ta seletust päris mõnede inimeste juures tehtud läbiotsimiste asjus. Ma ei saanud teist vastust anda, kui seda tegin. (M. Juhkam, tões: Aga kas seadus oli rikutud või mitte?) Vaadake, iga ametiasutus, kui tema ametnikud seadusi rikuvad, või kui kaebused tulevad kellegi suhtes, et see tehtud on ja seadustest üle on astunud, võtab vastu kaebused ametnikkude peale. Ma arvan, teie võite mulle valjust ette heita, aga et ma kellegile armu oleksin andnud, seda ei saa teie mulle sugugi ette heita. Aga kui omavalitsused oma kompetentsist ja tegevuspiiridest üle minnes arutavad asju, mis neile ei kuulu ja pärivad selle põhjal aru, siis ei saa ma teist vastust anda, kui tegin, sealjuures täie aupakumisega omavalitsustele. Hoolimata sellest, kas kõnes on põllumeeste või mõne teise erakonna mehed. Minule on see ükskõik. Aga sel korral, kui mõned omavalitsuse tegelased on toiminud asjaolusid, mis neil ei võimaldaks omavalitsuse tegevuses mitte olla, ja kui siseminister või teised võimud jätavad selle omavalitsuse enese lahendada, siis arusaadavalt antakse sellest omavalitsusele teada, et tema sellest tagajärjed tõmbaks. Aga meil on just vastuoksa niisugused seisukorrad tekkinud, et näiteks valla omavalitsuse nõukogu astub kokku ja hakkab arutama asju, mis sugugi tema kompetentsi ei kuulu, tema hakkab kõnelema küsimustest, mis väljaspool tema kompetentsi, tema hakkab riigi üldvalitsuslikke asju ajama, mis seadus tema kompetentsi ei ole andnud. Seda olen ma alati takistanud. Mis puutub läbiotsimistesse Vana-Karistes, või nagu rkl. Gustavson ütles „puistamisesse“, siis võin ma ühte öelda. (J. Vain, stp: Piibel ütleb, et kivid hakkavad ka kisendama, kui seda tarvis on.) Mul ei ole mitte teada, kunas see oli, ma kuulsin, et enne valimisi või pärast seda on see olnud, nii kirjeldas seda rkl. Gustavson. Ja minul ei ole praegusel silmapilgul need asjaolud mitte teada, mis seal on või kuidas seal on toimetatud. Minule panakse küsimus ette, ega siis minule igast sündmusest, mis koha peal juhtub, ei teatata. Ma võin ainult ühte öelda, et kui seal midagi on tehtud, siis on see tehtud nii, nagu see tarvilik on, ja kui teie leiate, et seal on seadusevastaselt midagi tehtud, siis esitage kaebus minule, prokuröörile või kohtu-uurijale.

Võin öelda, et kõik kaebused, mis seadusevastaste olekute suhtes ametnikkude vastu on esitatud, vastavate võimude poolt täielikku lahendamist leiavad, kas kohtu või administratiiv-võimude poolt, kui on olemas karistusväärilised asjaolud. (J. Vain, stp: Öönsad sõnad ja muud midagi!) Teile võivad need sõnad öönsad olla, aga minule nad seda ei ole, sellepärast et mul on ikkagi usku Eesti riigi valitsemisaparaati ja selle asutusse. (J. Vain, stp: Oli aeg, kus politsei arenes, aga praegu on see teisiti. Vahelhüüe põllumeeste poolt J. Vain'ile stp: Teie ise olete õõnes! — J. Vain, stp: Pidage moka kinni!) Mis puutub väitesse eelmise valitsuse sisepoliitilise kursi kohta, siis mina võin Teile tõendada üht asjaolu: ükski valitsus, mitte ainult laia koalitsiooni, vaid ka kitsa koalitsiooni valitsus ja samuti mitte ainult ühe ja sama erakonna valitsus ei ole kõigis seisukohtades kunagi ühtlane. See on tõesti nii. Arvamised ühe ja sama küsimuse juures on mitmesugused ja võivad lahku minna. Aga kui mina seletusi tein sisepoliitilise kursi ja selle kursi määramisest eelmise laia koalitsiooni valitsuse juures, siis ühtlasi ütlesin, et selle kursi määraja ei olnud siseminister, vaid kogu valitsus. Ja valitsuse seisukoha ja poliitilise kursi vastu ei astunud teie, härrad sotsialistid, mitte nii nagu tarvis oleks astuda olnud. (O. Gustavson, stp: Tuled arupärimisega, on halb, — ei tule arupärimisega, on ka halb!) Mina kõnelen valitsuse tegevusest, järelikult pöörasin sotsialistlike ministrite poole, mitte rühma poole. Kõnelen valitsuse tegevusest, mitte rühma tegevusest. (Vahelhüüe J. Vain'i, stp poolt.) Vaadake, meil on arvamised lahku läinud väga paljude teistegi armuandmistest juures. Kui arvamised teiselt lahku lähevad ja seda tõsiseks küsimuseks peetakse, siis ei tehta seda mitte kaasa, vaid minnakse ära. Vaadake, see on poliitikas mõõduandev... (J. Vain, stp: Nüüd on Teil käed lahti!) Ja kui mina Ülgekütt'i juures peatusin, siis ütlesin seletust andes, et see on üks juhtumine, kus sotsialistidest ministrid, ja eriti minister Ast, olid teisel seisukohal. Aga need seisukohad väljendati nõnda, et pärast jääd kõigega rahule, mis tehti. Just vastuoksa, minister Soots ja mina tegime sellest küsimuse — ütlesime, kui neile, kes politseinikke ja sõdurid tapnud, armu antakse, siis läheme valitsusest ära. Ja sotsialistid andsid järele, muidu oleksime meie tõesti valitsusest ära läinud. (O. Gustavson, stp: Kas Ülgekütt on elus või maha lastud! — M. Laarman, põl O. Gustavson'ile, stp: Mis Teie kisendate! —

O. Gustavson, stp: Minge vaadake oma hobuseid ja koeri! — M. Laarman, põl: Teil ei ole ei hobuseid, ei koeri, ega kedagi! Üks paljas Gustavson ja muud midagi! Ma palun mitte nii närvilikud olla. Ma ütlesin ekslikult Ülgekütt'i puhul, aga tõepoolest lubasime härra Soots'iga valitsusest ära tulla Velt'i asja arutamise puhul. (O. Gustavson, stp: Laveerimine!) Minu poolt ei ole see mitte laveerimine, seekord on Teie poolt laveerimine. (O. Gustavson, stp: Teie nõuate, et Ülgekütt peaks maha lastama!) Kui mina pärast lõpukokkuvõttes seletuse andsin, siis ei saanud sisepoliitilise kursi määramise kohta teist tagajärge tõmmata, kui seda, mis tegin. Ütlen veel kord, et selle kursi määras valitsus, ja sellega olid nõus ka sotsialistlikud ministrid, sellepärast, et nad tagajärgi ei tõmmanud. Kui see oleks eluküsimus olnud, oleks sellest tagajärjed tõmmatud. Veel rohkem — mina tähendasin eelmisel Riigikogu koosolekul, et teie, härrad sotsialistid, leppisite kõige ja avaldasite pärast sellele valitsusele usaldust. (J. Sepp, mo: Kūūnte ja hammastega pidasite kinni! — M. Laarman, põl: Gustavson'i käsi oli esimene! — L. Johanson, stp: Mitte Teile. — J. Vain, stp: See arupärimine on praegu...) Härra Vain, mina tahtsin käesoleva arupärimise puhul tulla Riigikogusse isikliku umbusaldusküsimusega. Sest mina ei võinud lubada enesega niisugust ümberkäimist, nagu teie poolt sündis. (A. Jürman, põl: See oli õige seisukoht!) Aga valitsus ei võimaldanud minule isikliku umbusalduse küsimusega tulla, vaid kogu asi läks nõnda, et valitsus tuli üldise umbusalduse küsimusega ja sel puhul avaldati valitsusele teie poolt usaldust. (K. Tonkman, põl O. Gustavson'ile, stp: Teie tõstsite käe üles valitsuse poolt. — O. Gustavson, stp: Teie, härra Tonkman, minge parem koju ja vaadake, kuidas Teile naised elavad.)

Mis puutub rkl. Martna väidetesse, siis minu poolt ei ole ei rkl. Martna'le, ei Rei'le ega Ast'ile, kes alla kirjutanud Amsterdami internatsionaalile, sel puhul vähemaidki etteheiteid tehtud. Ei ole vähematki meelepaha avaldamist selles suhtes. Just vastuoksa, mulle näib, et eelnimetatud Riigikogu liikmed astusid sotsialistliku erakonna keskkomitee nimel riiklikult targa sammu. Iga kodanik oleks pidanud seda tegema, seda rohkem sotsialistid, kes valitsusest osa võtsid ja kes osa võtsid sellega sisepoliitika kursi juhtimisest. Ja ma ütlen veel kord, riiklikult oli see tark ja tarvilik samm, mis leidis täielikku poolehoidu ka valitsuses. (Vahelhüüe.) Ei saa arvamisi selle

poolt muuta. Mina tõin ette, et see arvamine, mis teie praegusel korral avaldasite, on lahkuminev sellest arvamisest ja taktikast, mida teie avaldasite siis, kui olite opositsioonis, et see taktika, mis teie avaldasite, on nendel põhjustel vildak taktika. (J. Voiman, stp: Teie ei ole selle taktika määraja.) Teie ise määrate taktika, aga meie tõmbame tagajärjed. See oli, mida mina öelda tahtsin. Nende sammudega, mida teie astusite ja nende vaadetega, millega teie õigeks tunnistasite selle töö, mis meie võitluses kommunistide liikumise vastu teinud, ja et teie seega valeks tunnustasite oma sennise taktika, või enne seda oleva taktika, millega teie kommuniste kaitsetsite ja valitsust süüdistasite, et seega teie valitsuse sammud õigeks tunnistasite. Kuna teie nüüd tagantjärgi ennast muutsite, siis just sellest leidsin mina suured vastolud. Aga muidu, täielik lugupidamine kolmele Riigikogu liikmele sotsialistlikust rühmast, kes sellele kirjale alla kirjutasid ja riiklikult väga targa sammu astusid. (K. Päts, põl: Sõjakohtu korra kohta!) Ma juba selle peale vastasin, aga kui eriliselt rohkem tarvis teada on, siis palun eriliselt küsida. Sõjakohtute asjus võiksin ma avaldada oma isikliku arvamise, kuid võiksin avaldada arvamise suhteliselt ka meie praeguse üldkohtuga. Kui ma esialgu isiklikku poliitilist arvamist avaldaksin, siis peaksin ütleva, et ma pooldan rohkem segasüsteemilist kohut, milles on niihästi sõja- kui ka tsiviiljuristid. Seda ütlesin mina ka valitsuses. Mina pooldan seda kohtusüsteemi, mis enne Saksamaal tarvitusele oli võetud, kuna meil praegu see süsteem ei maksa, vaid praegu sõjakohtute suhtes maksab süsteem, kus ainult sõjaväejuristid ja ohvitserid osa võtavad. Kui meie praegu oleva süsteemi juures kõneleme sõjaringkonnakohtust, siis võin mina öelda, et meie sõjaringkonnakohtus on kõige parema attestatsiooni saanud niihästi Riigikohtu kui ka teiste kohtutegelaste poolt. Vaadake, see tõendab, et praeguse olukorra juures meie sõjaringkonnakohtus heaks kohtuks tunnustatud. (O. Gustavson, stp: Kas ta on rippumatu kohus!) On rippumatu kohus. Vaadake, kui teie võtate asjade otsustamises otsuste ümberlukkamise arvu, siis teie näete, et sõjaringkonnakohtu asju on väga vähe Riigikohtu poolt tagasi saadetud ümberotsustamiseks, kuid väga palju on rahukogude asju tagasi saadetud... (J. Vain, stp: Kas Teist jäävad head protokollid järele?) Vaadake, see fakt ütleb meile midagi. (O. Gustavson, stp: Kas on võimalik kassatsiooni sisse anda või mitte?) Vaadake, olukord on nõnda, et kui teie praegust seisukorda tahate muuta, siis on võimalik

seda teha ainult seadusega, aga et praegune Riigikogu seda jõuaks seadusega teha, on võimatu, sest tema on laiali minemas. Et vastavad muudatused võivad tulla, selle vastu ma ei vaidle. See, mis meil seekord kõne all oli, ei olnud mingisugune suurpoliitiline jutuajamine, vaid see oli vaikne omavaheline jutuajamine, omavaheline mõtetevahetamine Riigikohtu esimehe juuresolekul. Igaüks tõi oma arvamusid ette, sest Riigikohtu esimees tahtis informatsiooni saada. Mina andsin oma asjades informatsiooni, ja nii ei olnud see koosolek mingisugune poliitiline efekt, sest pärast neid asju enam ei arutatud. Minul on just vastupidine mulje, et kuigi meie oleksime istunud tänapäev ühes koos valitsuses, selle Riigikogu ajal ei oleks enam midagi sündinud.

(Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja A. Rei: On ettepanek tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 24 häält, vastu 24 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

K. Tonkman (põl): Austatud Riigikogu liikmed! Täie õigusega võib öelda, et enne 1. detsembri kurbi sündmusi oli meie politsei tõesti nõrgalt organiseeritud. Seda kinnitavad ka sotsialistide eneste sõnad. 1924. a. 1. detsembri hommikul, kui tulid Riigikogusse — tuli lugupeetud rkl. härra Martna mulle koridoris vastu ja muude rääkimiste hulgas ütles järgmist: „mina ei saa tõesti aru, kus oli meie politsei, et korraga nii suureviisiline ja hirmus väljaastumine korraldati.“ Mina ütlesin härra Martna’le: „kuidas Teie nüüd aru saate, et meie politsei nõrgalt organiseeritud on, aga ometi esitasite, kui ma ei eksi, paar-kolm nädalat tagasi, arupärimise, milles sõjaseaduse ärakaotamist nõuate.“ Ma ütlesin ka veel härra Martna’le, et täna oleks tarvis Riigikogu erakorraliselt kokku kutsuda ja sõjaseaduse ärakaotamise küsimus ära otsustada. Härra Martna sai selle peale pahaseks ja ütles, et niisuguste tõsiste asjade üle ei heideta mitte nalja. Nüüd on hädaoht silmapiiril, ja politsei on nõrgalt korraldatud. Need olid lugupeetud sotsialisti sõnad. Nüüd tulevad härrad sotsialistid arupärimisega ja nurisevad selle üle, et politsei organisatsioon on liiga vali ja et politsei teeb läbiotsimisi. Kuidas sellest aru saada? Politsei peab selle eest valvel olema, et meil enam niisuguseid väljaastumisi ette ei tuleks, nagu see 1. detsembril sündis. Kui nüüd politsei on läbiotsimisi toime pannud ja need läbiotsimised ei ole mingisuguseid tagajärgi andnud, siis on see seda rõõmustavam,

siis on selge, et inimese juures, kelle kohta kahtlus olnud, see mingisuguseid tagajärgi andnud ei ole. Minu arusaamise järele on lugu nii, et härrad sotsialistid ja kommunistid istuvad ühistel pinkidel ja nüüd peab meeolu looma, et kommunistidele headmeelt teha. Niiviisi, härrad sotsialistid, ei saa riiki valitseda. (Müra ja vahelhüüded pahemal pool.) Meie võitleme kõige jõuga kommunistide vastu, aga mitte niisugusel kujul, et nendega ühe pingi peal istume. (L. Johanson, stp: Kelle mehed need olid, kes Eesti panga puhtaks tegid? — O. Gustavson, stp: Raamot ja Tonkman Jänedal — kaks parajat koos! — L. Johanson, stp: Makske Harju panga võlg ära! — K. Tonkman, põl: Mis võlga Teie taga ajate?)

Juhataja A. Rei: Palun rahu! (Vahelhüüded L. Johanson’i, stp poolt. — K. Tonkman, põl: Siin on 500 marka sõidurahaks, kui soovite.)

Palun Riigikogu liikmeid omavahelisi asju pärast õiendada. Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Jans’il.

J. Jans (stp): Härra siseminister tähendas, et meie õigusteadlased ja kohtutegelased on sõjakohtu eeskujulikuks kohtuasutuseks tunnustanud. 1924. aastal õigusteadlaste päeval Tartus kandis endine sõjaringkonnakohtu esimees, praegune vannutatud advokaat Karlson, referaadi ette meie sõjaringkonnakohtute reorganiseerimise kohta, kus tema kategooriliselt seisukoha võttis sõjaringkonnakohtute vastu. Kui ma ei eksi, võttis juristide päev ühel häälrel tema eitavad teesised vastu. See referaat ja teesised on õigusteaduslikus ajakirjas „Õigus“ avaldatud ja seda võib sealt igaüks lugeda. Härra siseministri seletus õigusteadlaste seisukoha kohta sõjakohtu asjus ei ole sellepärast täpne.

Juhataja A. Rei: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Martna’l.

M. Martna (stp): See kirjeldus, mis härra Tonkman siin ette tõi meie jutuajamisest, kuulub niisuguste liiki, nagu härra Einbund kaebealuse Turp’i suunas ütles. Minul ei ole meeles, et ma seda oleksin rääkinud... (K. Tonkman, põl: Aga minul on meeles.) ...aga niipalju on minul meeles, et mina küll põllutöoministeriumist ei tulnud.

L. Johanson (stp): Austatud Riigikogu liikmed! Juba mitmendat päeva on kestnud vaidlused poliitilise surve kohta Eestis. On

toodud ette terve rida faktisid, väärnähtusi, kuid kõigist neist on püüdnud härra siseminister kõrvale põigelda sel teel, et kõigepealt katsub välja lugeda, nagu oleks politseikorralduse vastu käimas mingisugune aktsioon. (K. Tonkman, põl: Mis ta siis on?) Seda esiteks.

Teiseks katsub härra siseminister polemiseerida ja ironiseerida. Üldse kujuneb härra siseministri vastus sarnaseks, et igale Riigikogu liikmele, kes seda pealt kuulas, pidi arusaadav olema, et otsekohe nende küsimiste peale, mis esitatud üksikute väärnähtuste kohta, mis ette tulnud ja mille peale näidatakse, ei taha härra siseminister vastata ja katsub mööda põigelda selles sihis, kuidas ta seda teha ei tohi. On ju näidatud, et pole politsei vastu kõneldud. Kes on politseikorralduse vastu kõnelenud?! Kui härra siseminister julgeb tulla ja öelda, et ärge tulge kõnelema politsei vastu, siis küsiksin mina, kust luges ta selle välja, et politsei vastu tahetakse kõnelema tulla?! Juhiti ju siin tähelepanu ainult üksikute väärnähtuste peale, mida kõrvaldada tarvilik. Niisuguse vastusega, nagu seda härra siseminister andis, ei saa kuigi kaugele. Härra Tonkman, nähtavasti siseministri volitusel, on tõstnud esimese detsembril küsimuse üles. Sellel puhul kerkis ka päevakorrale küsimus, mis tegi politsei 1. detsembril. Mina küsin nüüd avalikult Riigikogus: mis tegi politsei 1. detsembril? 1. detsembrist on juba aasta möödas, uurimine ja juurdlemine on olnud... (Vahelhüüe paremalt poolt: Teie olite ka siis valitsuses.) Ükskõik, kes valitsuses oli ja kes ei olnud. Teie olite valitsuses, teil oli seal siseminister, kohtuminister ja sõjaminister. Minul on teada, et valitsuse asutusse on andmed tulnud, mis tõendavad, et valitsusel pidid teada olema ettevalmistused 1. detsembriks. Ka teistsugused asjaolud on ilmsiks tulnud, mille peale mina avalikult koosolekul tähelepanu juhtida ei taha. Mina arvan, et härra Luur tuleb ja ütleb siit kõnetoolilt sedasama, mis ta minule ütles kord, kui meie mõlemad Narvast ühes vagunis siia sõitsime. Mina ei taha neid arvamisi ja väiteid siin ette kanda. Mina küsin, — kaitsepolitsei on härra Einbund'i loodud ja korraldatud, sõjaministeriumis härra Soots'i korraldused ellu kantud, — kas neil asutustel pidid teatud andmed olema? Miks ei ole kõike seda arvesse võttes ettevaatuse abinõusid nende asutuste poolt tarvitamisele võetud, et ära hoida verevalamist ja Eesti riigiasutustele kallaletungimist? Miks ei ole seda tehtud? Tulgu valitsuse võim, selgitagu ja öelgu, miks ei ole politseivõim 1. detsembril omal kohal seisnud. Vastake ometi, ja mina arvan, et seda on tarvis

meie riigielus selgeks teha. Pärast 1. detsembril tegutses jällegi politsei, võttis inimesi kinni, pani läbiotsimisi toime, otsis üles inimesed, kes kaudselt sellest liikumisest osa võtsid, nad mõisteti kinni, — aga ometi ei ole see kõik, mida politsei oleks pidanud tegema. Politsei ja valitsusvõim oleksid pidanud ettevaatuse abinõud kuritarvituse ärahoidmiseks tarvitamisele võtma. Seda nad aga teinud ei ole. Mina loodan, et härra siseminister selle küsimuse peale vastab. (K. Tonkman, põl: Palun sõna!) Teie ei ole siseminister. (Naer. Hüüded: Lõpetada!)

Juhataja **A. Rei**: Ettepanek on tehtud, lõpetada koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Sõna on väljaspool järjekorda siseministril.

Siseminister **K. Einbund**: Mina võiksin rkl. Johanson'i küsimise peale kõigerahulikuma südamega vastuse anda. Kunni 1. detsembrini üle $\frac{3}{4}$ aasta ei olnud mina siseministeriumi juhtimisel ja samuti peaaegu terve aasta ei olnud härra Soots sõjaministeriumi eesotsas. Sellepärast paluksin minule niisuguseid küsimusi, kelle peale vastutust veeretada, mitte esitada. Küll võin aga niipalju öelda, et kõik tagajärjed 1. detsembril faktist olen mina tõmbanud, minnes pärast seda uuesti siseministeriumi juhtimisele.

J. Uibopuu (rhvsv): Härrad rahvasaadikud! Minu eelkõneleja härra Johanson seadis üles küsimuse, kas oli Vabariigi Valitsusel varem teada 1. detsembril sündmusest. Mina olen riigikaitse komisjoni liige ja pean ütleva, et riigikaitse komisjonis kanti ette teatud teadaandeid nendest tulemustest 22. novembril 1924. a. Selles komisjonis oli igal rühmal oma esitaja. Mina kandsin need andmed oma rühmale ette. Et siin nimetati vastuluuret, siis tähendaksin niipalju, et vastuluurel tõesti olid need andmed teada. (L. Johanson, stp: Kaitsepolitseil ka.) Seda mina ei tea.

A. Jürman (põl): Väga austatud Riigikogu liikmed! Härra Johanson oma ägedas esinemises pööras paremale poole. Järeldada võiks, nagu oleksime meie paremal pool süüdi, miks endisel Vabariigi Valitsusel ei olnud teada sündmused, mis olid tulemas 1. detsembril. Pean tähendama, et sellel korral põllumeeste esitajaid valitsuses ei olnud. Põllumeeste rühm on alati väga tähtsaks pida-

nud sise- kui ka väliskaitse küsimusi meie noores riigis. Sel korral olime opositsioonis valitsusega ka just nende küsimuste alal.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Piiskar.**)

Ma mäletan, tihtipeale tulid komisjonides kokkupõrkamised sise- kui ka väliskaitse küsimuste alal, kus pahema tiiva esitajad tugevasti kallale kippusid siseministeeriumile, ka sõjaministeeriumile, püüdes neid nõrgendada. Peale selle võime öelda, et just enne 1. detsembril üheks suuremaks valitsuse toetajaks olid need sotsialistlikud read, kus härra Johanson istub. Nende ridade toetusel moodustati valitsus. Sellepärast ei ole sugugi õigus härra Johanson'il tulla etteheidetega paremale poole, vaid need etteheiteid langevad tagasi sinna, kust poolt nad tehtud.

L. Johanson (stp): Esimesel detsembril ei olnud ka sotsialistid valitsuses ja valitsuse hääletamise juures jäime meie ka samuti erapooletuks nagu teiegi. Nii ei ole tarvis härra Jürman'il ennast ega oma erakonda eraldada. Ei ole ka mingisugust õigust meile etteheidet teha, sest meie selles valitsuses esitatud ei olnud. See valitsus oli kodanlik valitsus ja sellega — teie valitsus. Need inimesed, kes pidid vastavaid ametkondi juhtima, olid paigutatud teie poolt, terve politseikorraldus oli välja kujunenud härra Einbund'i käe järele. (K. Tonkman, põl: Aga üks sots olla ka seal olnud.) Kes siis valitsuse eesotsas tol ajal olid? Need olid kristlased. Ja sellepärast langeb vastutus teie peale. Sest oleks pidanud — nagu ka härra Uibopuu seletas, et oli teada, et sarnased väljaastumised tulevad, — valitsus takistuse abinõusid tarvitusele võtma. Seda ta teinud ei ole, ja kui härra Einbund seletas, et ta on tarvilikud järeldused teinud, siis peab ütlema, et seda näha ei ole. Kui üks või teine politseinik ametist tagandatud, see ei tähenda veel midagi, vaid korraldused on endisteks jäänud. 1. detsember on selgelt näidanud, et politseiaparaat oli halvasti korraldatud ning ei töötanud sarnasel määral, nagu tarvis oli.

Meie võime teistsuguseid järeldusi teha asjaoludel, mida ajalugu avalikuks teeb. Nii et 1. detsembri süü ja veri ei lasu niiväga nende inimeste peal, kes sinna olid kistud, — nende

hulgas on väga palju, kelle süü juures võib kahelda, — vaid nende kodanlike ringkondade peal, kes ei ole võimaldanud valitsuse-aparaati nii välja kujundada, et ta sarnaseid väljaastumisi ära hoida võiks.

Mis puutub sõjaväe nõrgendamisesse, siis oli sõjaväe korraldus 1. detsembril seesama, mis varem. Mingisugust nõrgendamist seal ei olnud. Kui teie seda arvate, et need „Kaja“, juhtkirjad, mida tol ajal härra Einbund kirjutas, rahva meeleolu ja sõjaväe peale halvvalt mõjusid, siis on see teie isiklik arvamine. Meile etteheidet teha on täitsa ülekohtune.

Juhataja A. Rei: On esitatud kolm ülemineku-vormelit: rkl. Holberg'i poolt on esitatud järgmine ülemineku-vormel: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Eesti sotsialistliku tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise asjus, missugune arupärimine viimaste poolt esitatud endisele valitsusele, kust nad ise osa võtsid ja kellele sotsialistid peale arupärimise esitamist 15. detsembril 1925. aastal veel usaldust avaldasid, — läheb päevakorras edasi.“

Rkl. Gustavson'i poolt on esitatud järgmine ülemineku-vormel: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastuse Eesti sotsialistliku töölistepartei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta, tunnustab valitsuse vastuse mitterahuldavaks, nõuab, et tehtaks lõpp töölisliikumise tagakiusamisele, — ning läheb päevakorras edasi.“

Rkl. Martinson'i poolt on esitatud liht ülemineku-vormel: „Riigikogu, ära kuulates Vabariigi Valitsuse vastamise Eesti sotsialistliku töölistepartei Riigikogu rühma arupärimise peale poliitilise surve ja tagakiusamise kohta, läheb päevakorras edasi.“

Asun rkl. Holberg'i ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 22 häält, vastu 24, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Asun rkl. Gustavson'i ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 24 häält, vastu 29, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Asun rkl. Martinson'i liht ülemineku-vormeli hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepaneku poolt on 31 häält, vastu 21, seega on ettepanek vastu võetud. (Hüüded: Lõpetada!) On ettepanek tehtud, lõpetada

koosolek. (Hääletatakse.) Nähtava enamusega on ettepanek vastu võetud.

Lõpetan Riigikogu koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 3 p. l.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **A. Rei.**

Abiesimees **A. Jürman.**

Abisekretäär **L. Raudkepp.**

Abisekretäär **J. Piiskar.**

